

חיסול השבי כצורה חברתית

ניצן רותם

פלישת חמאס ליישובים ולבסיסים בנגב המערבי נבלמה לאחר ימי לחימה ספורים. במקביל לקרבות פעל צה"ל לאיסוף גופות ולזיהוין. אז החל להתחוויר המספר הרב של אזרחים וחיילים שנפלו בשבי חמאס, הג'יהאד האסלאמי וארגונים נוספים. פרסומים רשמיים מנו כ-250 שבויי מלחמה ובני ערובה – חיילות וחיילים, אזרחי ישראל לצד סטודנטים ועובדים ממדינות אחרות. רובם נגררו לעזה יחפים ומבועתים, חלקם היו עדים לרצח אהוביהם, חלקם פצועים. על אחדים דווח כדיעבד כי נחטפו מתים.

כבר בתחילת אוקטובר 2023 הציעו אנשי שם בשדה הביטחוני והאזרחי פתרון מדיני של "כולם תמורת כולם", דהיינו שחרור כל האסירים הפלסטינים שבכתי הכלא בישראל תמורת שחרור האזרחים והחיילים שנחטפו לעזה. נסיגת צה"ל מרצועת עזה לא הייתה חלק מהחליפין הנדרש, משום שצה"ל עוד לא שילב בפעולתו כוחות שריון וחיל רגלים אלא התרכז בתקיפות חיל האוויר. בנות ערובה ששוחררו סיפרו בראיונות ששוכיהם ציפו לשחרור מהיר, ואמרו להן כי "עוד יום או יומיים אתם חוזרים הביתה" (קושמרו 2024). אך בתום שלושה שבועות של הפגזות אינטנסיביות על יישובי רצועת עזה, פתח צה"ל בלחימה קרקעית.

המולת המלחמה השתיקה את הקריאה להסכם חליפין, והמדיניות הישראלית הפכה את שחרור השבויים למסכת פוליטית וחברתית מתמשכת, מסוכסכת וחסרת ודאות. במהלך אוקטובר 2023 שוחררו ארבע נשים ביוזמת חמאס ובתיאום ארצות הברית. כמאה אזרחים, מהם שמונים ישראלים, שוחררו בשלהי נובמבר בעקבות הסכם הפסקת אש בין חמאס לישראל ומגעים דיפלומטיים עם מדינות נוספות. ממשלת ישראל החליטה לא להאריך את ההסכם, ואזרחים שיכלו להשתחרר בדצמבר 2023 נותרו בשבי חמאס.

* אני מבקשת להודות למשה בלידשטיין, לנתנאל הוכנר ולשאול סתר על תרומתם למאמר.

ההתמשכות, החלקיות וחוסר הוודאות שאפיינו את הצלת השבויים נמשכו לאורך כל שנת 2024. החברה הישראלית הסתגלה לשגרת מלחמה, והממשלה איימה למוטט את חמאס בלי לאפשר את כינונה של חלופה שלטונית שתקנה אופק לסיום המלחמה. הלך הרוח הציבורי ביטא ברובו שביעות רצון מהמלחמה, במיוחד לאחר מבצעים צבאיים שהצילו שבויים, הצלחות טקטיות בלבנון והתרחבות הלחימה לדרום רצועת עזה. אך לצד ההזדמנויות להתגאות בהישגי המלחמה התקבלו הוכחות מרות לכישלון מטרותיה, ובפרט כשצה"ל השיב מעזה גופות של אזרחים וחיילים שנפלו בשבי. חלק מהשבויים מתו מפצעים בדרך לעזה ובימי השבי הראשונים, חלקם במהלך פעילות צה"ל, וחלק הוצאו להורג לאחר ששרדו חודשים רבים בשבי ויכלו להשתחרר בהפסקת האש הראשונה. המוות הגיע בדרכים מזוועות – בהפגזות, בחנק, בירי וברעב; מוות שאפשר היה למנוע. בספטמבר 2024 הזהיר צה"ל שעשרות השבויים ששורדים בעזה עומדים בפני סכנת חיים מתמשכת של מוות ברעב ובייסורים: "[אנו] מתריעים בפני הדרג המדיני כי אם החטופים לא יושבו בקרוב לא בטוח שיהיה את מי להחזיר" (קובוביץ 2024). בצבא ובממשלה ידעו כי השבויים מורעבים, מעונים וכבולים בשלשלאות (לוי 2025).

ההחלטה של ממשלת ישראל לעצור את הפסקת האש הראשונה התקבלה בשתיקה ציבורית, אולם עם המשך המלחמה התרבו הקריאות להצלת השבויים. הפגנות למען הצלה התנהלו בגלים שעוצמתם גברה לאחר שהתקבלו דיווחים על מותם האכזרי של שבויים. משפחות השבויים בלטו במאבק וספגו קללות, איומים, תקיפות פיזיות, ניסיונות דריסה ואפילו אלימות מצד שוטרים וניסיונות לשלול את זכותן להשתתף בדיונים בכנסת. מול תומכיו של הסכם השחרור עמדו אזרחים וארגונים שהתנגדו לעצם המאמץ המדיני מול חמאס והציעו הצדקות קולקטיביות לסיכון חיי השבויים.

סוגיית שחרורם של השבויים החלה אפוא כאתגר מדיני של יחסי חוץ ודיפלומטיה ובמגמה של שחרור כולל ומיידי, אך במהלך שנת 2024 היא הפכה למחלוקת פנימית בישראל. הפילוג התבטא לא רק במחלוקת הציבורית אלא גם במתודת השחרור שנבחרה: חלק מהשבויים נידונו להיוותר בידי חמאס. ההתקדמות בהסכמים עם חמאס נבלמה שוב ושוב בהכרזות של שרים על העצמת הלחימה ואף על יישובה של רצועת עזה ביהודים. בשנת כהונתו האחרונה של נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן חיבלה ממשלת ישראל במאמציו הדיפלומטיים והתסיסה נגדם את הציבור. הכרעות הממשלה שאבו לגיטימציה מהטענה שפעולות הצבא – ולא הסכמים – הן הדרך להצלת השבויים, אף שמבחן המציאות הראה את ההפך.

בספטמבר 2024 דווח כי כשלושים מבני הערובה אינם בין החיים, אך ראש ממשלת ישראל טען שמספר החללים הוא פי שלושה מכך (שפיגל 2024). טענתו הייתה שגויה, כפי שהתברר ממספר השבויים שהשתחררו בחורף 2025, ומדיווחיהם על השבויים החיים שנותרו במנהרות חמאס. השחרור הושג במסגרת הסכם נוסף של הפסקת אש שנחתם

לאחר חילופי ההנהגה בארצות הברית ומינויו של דונלד טראמפ לנשיא. חמש החיילות שנותרו בשבי שוחררו, ועימן גם כל האזרחיות החיות וכמחצית מהגברים ששרדו את השבי הממושך ובהם חמישה אזרחי תאילנד; ההסכם כלל גם השבת גופות. ישראל מצידה שחררה מבתי הכלא אסירים פלסטינים, כאלה שהורשעו בטרור וברצח וכאלה שלא הואשמו בדבר, ואפשרה עבודות שיקום ברצועה. קצב שחרור השבויים היה איטי יותר בהשוואה להסכם שקדם לו: שלושה אנשים שוחררו אחת לשבוע. באמצע פברואר, לקראת סיום הפסקת האש, הואץ הקצב, ואחריו דממה; הפסקת האש נמשכה חודש נוסף בלי ששוחררו שבויים נוספים ובלי שישראל עמדה בהסכם ודנה ביישום שלביו העתידיים. באמצע מרץ 2025 הפגיזה ישראל את עזה במתקפה לילית שגבתה מאות קורבנות וגררה פרסומים על עצירת המשא והמתן בין ישראל, חמאס והמדינות שמתווכות ביניהם. עם ההרס והמוות חזרה גם הטענה של ישראל כי הלחץ הצבאי יוביל לשחרור בני הערובה, וחזרו הודעות חמאס שבני ערובה ישראלים ("אסירים", בלשונו) נפגעו בתקיפות חיל האוויר.

מעורבותו של טראמפ הפכה את סוגיית השבויים ל"עסקה" במלוא מובן המילה, הסכם שאינו מגלם עמדה חברתית ומוסרית אלא מבטא מיומנות של סוחרים. שאלת העסקה שנויה במחלוקת פוליטית בקרב הציבור, ואילו המסר של פדיון שבויים מעורר הסכמה רחבה. אולם ממילא מעורבותו המכרעת של מנהיג מעצמה זרה, על הקפריזות ושיקולי ההון שנקשרו בה, הפכו את החברה הישראלית והפלסטינית למשניות. השאיפות והערכים המנווטים את צעדי שתי החברות – המחויבות של ישראל לחיילים ששלחה אל הקרב ולאזרחים שכשלה בהגנתם, והמחויבות של חמאס לשחרורם של אסירים פלסטינים¹ – הומרו בשפת המסחר.

ולא רק ההיבט החברתי נעלם מה"עסקה", אלא גם המוסדות החברתיים. כך למשל בולטת העובדה שאין פיקוח חברתי על המדיניות הבררנית של ממשלת ישראל: הציבור אינו יודע לפי איזה מדד הוחלט את מי לשחרר ואת מי להותיר לגסוס במנהרות. בעבר נטען כי ההחלטה מבוססת על שיקולי בריאות, אך בדיעבד התחוור שיש פצועים גם בקרב מי שנותרו בשבי. מדיניות בררנית אחרת התעצבה בהצעה שהציגה ארצות הברית במרץ 2025, שלפיה חמאס ישחרר בעלי אזרחות אמריקאית. התנהלות גופי תקשורת בישראל המחשישה גם היא את הכרסום במחויבות הישראלית כלפי השבויים, כאשר פְּתָכָה על 41 האזרחים והחיילים שמתו במהלך השבי פורסמה בניו יורק טיימס ולא בעיתונות הישראלית (Odenheimer et al. 2025).

1 עונשי האסירים הפלסטינים בישראל אינם קצובים, והמאבק למען שחרורם הוא תוכן מרכזי של הסנטימנט הלאומי הפלסטיני. חמאס זוכה ליוקרה כאשר הוא מביא לשחרור אסירים, בפרט אם הם משתייכים לתנועות אחרות.

מאמר זה מציב את שאלת החברתיות של השבי ובוחר כיצד היא התפוגגה ומה נותר ממנה. לשם כך הוא ממשיג את השבי ואת השיבה ממנו כ"מעבר" שהקולקטיב נדרש אליו. תגובת הקולקטיב למעבר קודמת להתנסויות של השבוי וקרוביו, ובמידה רבה מתווה אותן. השבי, מבחינה התנסותית ואנליטית, חושף את האופנים שבהם הקולקטיב מגדיר את עצמו ומעניק משמעויות חוקיות וסמליות ליחסי הגומלין שהוא מתווה: ממי הוא מציל, מתי הוא מציל, ומתי הוא חדר מלהציל.

מעבר של הקולקטיב

השבי הוא צורה חברתית הכורכת יחדיו הסדרים צבאיים, בירוקרטיים ומוסריים. האיסור להרוג אזרחי אויב וחיילים שנכנעו מגביל את הצבא, את האלימות ואת ההרג. הוא מייצר חובה מוסדית של אחריות לחיי אזרחים וחיילים, וסנטימנט קהילתי של ערבות הדדית. הערכים החברתיים המקופלים בשבי הם הרי גורל: מחויבות קולקטיבית, חשיבותם העליונה של החיים, יחסי גומלין בין אויבים וחתימה לסיומן של מלחמות. אך עוד קודם להיבטים הצבאיים והלאומיים של השבי, ואפילו עוד קודם להיותו בסיס למסר הומני, השבי הוא דוגמה פרדיגמטית לאופן שבו חברות מתנסות במעברים. השבי הוא מעבר פרדיגמטי מפני שהוא שוזר בין התנסות פנים-קבוצתית להתנסות בין-קבוצתית.

שיבה של חיילים מהחזית, ובכלל זה שיבת שבויים, היא התנסות פנים-קבוצתית לא רק עבור השב, אלא גם עבור החברה בכללותה; בשבי, השייכות הקבוצתית היא שגורמת לסבל השבוי והיא שמביאה לשבוי מלכתחילה. הכרעות הקבוצה בעד פדיון שבויים מאפשרות לאדם לשוב למרחבי חייו, והכרעות נגד הפדיון מביאות להפקרתו בכלא עד מותו המשווער. השבי מאפשר לקבוצה להפגין את אחוותה ודאגתה ולאשרר את הזיקה בינה ובין חבריה, או להיכשל בכך, כמו במקרה רון ארד.

נוסף על ההתנהלות הפנים-קבוצתית, השבי כולל גם התנסות בין-קבוצתית: המעבר מפגיש בין שני קולקטיבים, הבית והאויב, שהשבוי נע ביניהם הלך ושוב. התנועה האלימה של השבי, הכוללת אימה ולפרקים גם חסד, אינה נחתמת בתגובה הקבוצתית לשינוי המשווער בהתנהגותו של השב (למשל השקעת משאבים לשיקום פדויי שבי). השבי והשיבה אינם מובילים לשכפול גרידא של היחסים החברתיים ששררו לפני השבי. הם מזמנים שינוי הן בחברה שממנה האדם נלקח ואליה הוא שב, הן בחברה ששבתה אותו והן ביחסים בין השתיים. המענה של הקולקטיבים לשבי עשוי להעמיק את האיבה בין הקבוצות היריבות, אך גם לקדם פיוס ביניהן (מאק 2014).

בהיותו חוויית מעבר המשלבת בין התנסות פנים-קבוצתית ובין-קבוצתית, השבי הוא צורה חברתית המהווה אבן בוחן לתנאים ולסמלים שסביבם קבוצות מתגבשות, מתפרקות ומתגבשות שוב מחדש. חטיפת נשים לשם נישואין היא דוגמה לאופן שבו השבי מעצב

שייכות קבוצתית של כמה קבוצות בה בעת. מבט עכשווי אמנם עשוי לעורר הסתייגות מהדוגמה הזאת בשל יחסי הכוח שהיא מסמלת, אך זהו נרטיב תרבותי ותיק לא של הקורבנות הפרטיים אלא של התפתחות קולקטיבים. אפשר לזהות את הנרטיב הזה באחרית חטיפת הנשים הסביניות, שקראו למציליהן להשלים עם חטיפתן ולהתפייס עם רומי (ליוויס 2021). נרטיב דומה מופיע בסוף סיפור פילגש בגבעה (שופטים כא), ובו נשים נחטפות כדי להעניק ילדים לשבט בנימין המוקצה. להבדיל מהמיתוס הרומי, העלילה התנ"כית אינה נותנת קול לנשים הנחטפות, ופעולתן החברתית פסיבית.

מחקרים ביחסים בינלאומיים, במדע המדינה ובסוציולוגיה מתמקדים במניעים תרבותיים ופוליטיים שמובילים לשחרור שבויים, ורואים בפדיון הישג של מנהיגים, גם אם מניפולטיבי וציני לפרקים. כך למשל, יש מחקרים המציגים את השבי והשיבה ממנו כמשרתים הכרעות שלטוניות כמו יציאה לקרב או להפך, יישוב סכסוכים.² אחרים מראים כיצד השיבה מן השבי מסווה כשלי ממשל משום שהיא משרתת ניקיון כפיים של מנהיגים המחויבים "לא להשאיר איש מאחור".³ ההכרעה המדינית לחיים או למוות מלווה בנרטיבים תרבותיים שמקודדים ערכים, חלקם כאלה שמוקיעים את הכניעה ומעודדים לחימה עד מוות וחלקם משבחים הישרדות ומחייבים את החיים (כהן 2014; Gavrieli 2006). במוקד הפוליטי והערכי של המחקרים הללו עומד תיאור של השבי והשיבה ממנו כהתנסות המשכית אחת, שבמסגרתה הצלת השבוי – או הפקרתו – היא מעשה מדיני וחברתי שסותם את הגולל על הפרשה. גם מאמר זה אינו בוחן את השבי כחוויה של פרטים, אבל הוא מדגיש את היות השבי מעבר רב-קולי שבו מתנסים קולקטיבים.

הפרטת המעבר

כמעבר זמני הכולל התנסויות של ניתוק וחיבור בין קבוצות אויבות, השבי הוא עניין חברתי במלוא מובן המילה, ובחינתו מגייסת את השאלה הסוציולוגית בדבר האופן שבו קולקטיבים מנווטים את גורלם כקבוצה. שאלה זו הוצבה במפנה המאה העשרים עם חניכת הדיסציפלינה הסוציולוגית בצרפת והופנתה למחקרים על חברות מודרניות. העיסוק בשינוי ובהמשכיות בחברות המודרניות הוא הרקע לכך שמקרי בוחן מרכזיים בביסוס הידע הסוציולוגי נגעו למעברים. לדוגמה, תמות מרכזיות בשלושת ספריו של אמיל דורקהיים היו חלוקת העבודה בחברה עם המעבר אל התיעוש; המעבר המודרני בין שייכות לניכור; והמעבר הדתי בין קדושה לחילון.⁴ הספרים בחנו את ההיבטים החברתיים של המעבר ולא את אלה הפרטיים. דורקהיים פסל למשל הסברים פסיכולוגיים להתאבדות ובמקומם הציג

Kumar 2004; Sjoberg 2006; Bligh 2017 2

Franklin 1992; Lawrence 2005; Kaplan 2008; Levy 2014 3

Durkheim 1952 [1897]; 1964 [1893]; 1973 [1912] 4

סנטימנטים חברתיים של שייכות וניכור, ובכך הוא ביקר את האצטלה החזית שהחברה המודרנית והמחקר המודרני משווים ליחסי הגומלין החברתיים (Durkheim 1952 [1897]). הספר **טקסי מעבר** (Van Gennep 1960 [1909] *Les rites de passage*) עיצב אלטרנטיבה מושגית וחזיתית לתפיסות בינריות ואפילו דיאלקטיות של מעברים כתנועה בין "שם" ל"כאן" ובין "לפני" ל"אחרי". מחבר הספר, ארנולד ון גנפ, התבונן במקצבים, בהשקיות, בשוליים ובתנועות פרקטיות בתוך המעבר, כמו העמידה הדרוכה על סף הדלת, שמשברת את ההבחנה בין פנים לחוץ.⁵ המעברים הפתוחים שבחן ון גנפ כללו שיחות מסדרון, גבולות באירופה ושינויי סטטוס בחיי המשפחה והקולקטיב. כיום, עמוק בתוך המאה העשרים ואחת, מגמות חברתיות-כלכליות מסלקות את ההיבטים החברתיים של המעברים הללו ואת האנרגיה הטמונה בהם.⁶ חגיגות ראווה כחתונות ואירועי בת מצווה ("בת מצווה"), תחנות שיטור ובירוקרטיה במעברי גבול, ואפילו פינוק קפה במקומות עבודה – כל אלה מציגים את המעבר כהתנסות מבודדת שיש לה פתרון מהיר וקוסמטי. אך המעברים הללו, על טקסי המעבר שפותחו סביבם, אינם דבר של מה בכך, והם נועדו בראש ובראשונה לקבוצה: הם משמשים לציון שייכות לתא המשפחתי ופיצול ממנו, שייכות למדינה, ולהגדרות של תחומי העבודה והפנאי והבחנת האישי מהפומבי (במקרה של פינוק קפה). למרות משמעותם החברתית, הסמלתם העכשווית מציירת אותם כעניינו של הפרט.

על רקע המענה העכשווי למעברים כאילו הם חוויה אישית שמשמעותה החברתית מינורית הופיע השבי בעזה. השבי נורא עבור השבוי ונורא גם עבור החברות המעורבות. על חברת הבית להגיב לאופן הברוטלי שבו השבי חושף את הקונטינגנטיות של הרכב חבריה, של ערכיה ושל תנאי ההשתייכות אליה. השבי בשבעה באוקטובר יצר ארבע זיקות: בין חמאס לשבויים הישראליים, בינו ובין האסירים הפלסטינים שבבתי הכלא בישראל, בין ישראל לאסירים הפלסטינים, ובינה ובין שבוייה שלה. הניתוח שלהלן עוסק במשורה בשלוש הזיקות הראשונות, מתמקד בעיקר בזיקה שבין ישראל ובין אזרחיה וחייליה שנפלו בשבי, ובוחן כיצד נענו גופים שונים בישראל לשבי והשפיעו על דיוקנו החברתי.

המאמר משיב על שאלת ההיענות החברתית לשבי מתוך התייחסות לשני מומנטים בהיסטוריית השבי של החברה הישראלית שכוללים בדיון העכשווי.⁷ המומנט הראשון הוא אפיון ההקשר הצבאי באמצעות המונח "חטיפה", הלקוח דווקא מעולם הפשע. הלחימה והשבי מוגדרים בחוק; החטיפה, לעומת זאת, פוגעת במחויבות החברתית שבבסיס הסדרי השבי. שיא הפגיעה מתבטא בנורמה צבאית המכונה "נוהל חניבעל", נוהל שמאפשר לסכל

5 Hochner 2018; Rothem 2018; Rothem and Fischer 2018

6 להרחבה בנושא האנרגיה במעברים ראו רותם 2025.

7 הניתוח מתבסס על טקסטים וייצוגים שהופצו לציבור הרחב בין אוקטובר 2023 למרץ 2025.

חטיפות באמצעים שמסכנים את השבויים. המומנט השני הוא המגמה שבמסגרתה חוויית השבי של לוחמי מלחמת יום הכיפורים החלה לסמן בשלושת העשורים האחרונים טראומה אישית ולא אתגר קולקטיבי. אמנם דווקא מלחמת העצמאות כללה שבי ארוך של שבויים אזרחים – מאות גברים ונשים, לצד לוחמות ולוחמים (הורוביץ 1949; נדב 1997) – אולם ההתנסות הזאת כמעט לא קיבלה מעמד מלמד ביחס לשבי הנוכחי. מבין מערכות ישראל, מלחמת יום הכיפורים היא המלחמה שאנשי תקשורת ומטפלים העמידו כמקור חשוב להבנת אתגרי השבי של שבעה באוקטובר. המספר הרב של השבויים והרקע של מחדל מדיני וצבאי באותה מלחמה תרמו להצגתה כלקח היסטורי, אך דומה כי היא נבחרה בעיקר הודות למסגור הפסיכולוגי של חוויית השבי. מסגור זה ממילא התקבל באהדה כהסבר של האימה שחוללו בישראל מתקפת חמאס ואוזלת ידה של המדינה במהלך המתקפה.

הדומיננטיות של שני המומנטים תרמה להקהיית המחויבות הקולקטיבית להצלת שבויים, משום שמלבד ההנהגה הישראלית שדנה את השבויים לכליה איטית, גורמי צבא, טיפול וחברה אזרחית התערבו בשבי באופן שפוגג את היבטיו החברתיים. פקודות, נורמות וטקסים הסוו את היותו של השבי אבן בוחן לערכות הגורל הקבוצתית ומעבר שחוה הקולקטיבי. ועדיין, בטווח שבין מלכודת מוות להתמודדות נפשית, אפשר לזהות בישראל התייחסות חברתית לשבי שבליבה סולידריות, חיים והגבלת המלחמה. חברתיות זו מבקשת אלטרנטיבה לשפיכות הדמים, והיא ניכרת בסנטימנטים של רעות והורות הנקשרים למאבק על פדיון שבויים. פרקי המאמר מציגים בהרחבה את שני המומנטים ואת החברתיות שמתפתחת נגד התווייתם.

חטיפה כתו היכר של הבחירה לנהל סכסוך מתמשך

שבי וסיום של מלחמות

חמאס וישראל עושים שמות במסורת המודרנית המתארת שבי ושיבה ממנו כמחויבות של קולקטיבים. בישראל, שתי הקטגוריות של שבי ושל בני ערובה כמעט אינן מסמנות את אירועי האלימות של שבעה באוקטובר. המונח "שבויי מלחמה" הופיע לצד המונח "חטופים" רק בימים הראשונים לפלישת חמאס, ובלט בדבריו של דובר צה"ל. השימוש בו ביטא את מחויבות הרשויות לחיילות ולחיילים שנשבו. המחויבות היא במסגרת פקודות צה"ל והחוק הבינלאומי, אך גם מתוך סנטימנט לאומי המופנה כלפי מי שאיבדו את חירותם בשל תפקידם המוסרי.

מחויבותו של צה"ל לחייליו נותרת בעינה כאשר הם נשבים על ידי ארגון לא מדינתי כמו חמאס, שאינו חתום על אמנות בינלאומיות העוסקות בזכויות שבויים. פקודות צה"ל הנוגעות לשבי משתמשות בביטוי "צד לסכסוך": "חיילים, המשתייכים לכוחות המזוינים של צד לסכסוך, זכאים למעמד של שבויי מלחמה (להלן – שבויים)" (צה"ל 1978). הפקודה

מבהירה שהמחויבות לחייל נמדדת בזמן: "גם בהיותו בשבי האויב בוטח חייל צה"ל במדינת ישראל ובצה"ל. הוא יודע שהמדינה והצבא עושים את המאמצים העליונים, כדי לשחררו בהקדם האפשרי" (שם). ניסוחים אלו מבהירים מדוע דובר צה"ל השתמש בביטוי "שבויי מלחמה" עם פרוץ המלחמה.

השבי החליף את המנהג להרוג לוחמים ששרדו את הקרב (פרידמן 2014). חיילים משתתפים במלחמה, אבל משניטלת מהם היכולת להילחם – חוקי המלחמה מחייבים לשמור על חייהם. כך, השבי שולל את הרעיון שתכלית המלחמה היא הרג (כהן 2017). השבוי נאסר למשך תקופת האלימות, ומשוחרר מתוך הסכמה שלא יחזור עוד להילחם מול שוביו.⁸ השבוי הוא אפוא אדם ששני קולקטיבים מגינים עליו ואחראים לחייו, ואמנת ז'נבה אף נדרשת לפרטי פרטים בעניין, למשל הקביעה שיש לספק לו סבון לרחצה.⁹ הסדרי השבי אינם ייחודיים לחיילים, ומחקר על שבויי מלחמה טוען שההגנה על אזרחי אויב במלחמה היא ביסודו של היחס ההומניטרי (Kowner and Rachamimov 2022, 15). מחנות המיועדים לשבויים שהם אזרחים מגלמים הכרעה מוסרית בדבר הערך הסגולי של החיים, בלא מגבלות של שייכות אתנית ולאומית. חשוב לציין כי היותו של השבי הסדר משפטי וצבאי המשמר את החיים מותנה בהנחה שמלחמה היא אירוע שמסתיים (Rothem 2022). אמנות בינלאומיות תוחמות בזמן את משך ההגנה על חיי שבויים עד לתום הקרבות ולהסכמי סיום המלחמה (Charmatz and Wit 1953; Walzer 1969). במצב כזה, השבי מזין את התפיסה שזמן המלחמה הוא ליניארי ובינרי, כלומר נע לעבר קיצו ומתחלף בזמן שלום. ואולם צה"ל זנח את הקטגוריה הארגונית הזאת, המחייבת את אחריותו כלפי החיילות והחיילים המעונים בצינוקי חמאס ובה בעת מקודדת את סיום המלחמה. גם דיווחי התקשורת בישראל אינם מציינים את דרגות החיילים ונוהגים להציג את תמונותיהם כאזרחים. המילה "שבויים" מהדהדת בעיקר בסלוגן "הלב שלנו שבוי בעזה" ובתחינה ל"פדיון שבויים". השימוש במילים "לב" ו"פדיון" משקף קשר רב עוצמה בין החברה לשבוייה, אבל המונח "חטיפה" זכה לבכורה מוחלטת במסגור אירועי אוקטובר.

המקור הלשוני של המונח "בן ערובה" מצביע גם הוא על קשר עז. האטימולוגיה של המונח כוללת את הערכות והביטחונות כלפי חבר הקבוצה, ואף את ההשלמה עם התערבותו עם הקבוצה ששבתה אותו, הנרמזת מהאטימולוגיה של "בן תערובת" (רוזנטל 2019). "בני ערובה" (hostages) הוא המונח שממסגר את אירועי שבעה באוקטובר בלשונות אירופיות, וגם בהן האטימולוגיה מבטאת עירבון ומחויבות (Rothem 2024). הפילוסוף עמנואל לוינס, שהיה שבוי בגרמניה במלחמת העולם השנייה, הגדיר את האחריות והרגישות כלפי האחר כזיקה של "בן ערובה" (Levinas 1998 [1981]).

8 בישראל, נערה ששוחררה משבי חמאס התגיסה לצה"ל.

9 Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, article 29

הקשר והמחויבות הטמונים בשבי ובבן הערובה הפוכים למה שמייצגים האפיונים הלשוניים והאתיים של המילה "חטופים", המשמשת בשיח התרבותי-פוליטי בישראל. המילה "חטופים" כבר הופיעה במקרי לחימה בעבר, אבל כעת היא נכנסה לראשונה ללשון החוק גם בנושאי הסכסוך הישראלי-פלסטיני. עד שבעה באוקטובר חטיפה הוכרה בחוק רק בהקשרים של פשע, והניסיונות לשלבה בהקשר הסכסוך כשלו. אמנם בעשור האחרון יזמו חברי כנסת חקיקה שביקשה להורות על שחרור אסיר פלסטיני אחד בלבד תמורת כל "חטוף" (בן ערובה ושבו ישראלי), אך ניסיונות אלו, שנועדו להגביל מראש הסכמים עתידיים הנוגעים לחילופי שבויים, נותרו בגדר הצעות חקיקה בלבד.

ואולם ימי הזעזוע של אוקטובר 2023 אפשרו למונח "חטופים" להיכנס לספר החוקים גם בהקשר של לחימה. חודש לאחר פרוץ המלחמה נוספה המילה "חטיפה" לכל הפקודות והחוקים העוסקים בשבויים ונעדרים: "במקום 'שבויים' יבוא 'שבויים', חטופים' ובמקום 'השבויים' יבוא 'השבויים, החטופים'", קבעה הצעת חוק שהתקבלה.¹⁰ "חטוף", מסביר החוק, הוא "מי שנחטף על ידי כוחות אויב, נלקח כבן ערובה על ידי כוחות אויב או מוחזק בניגוד לרצונו על ידי כוחות אויב". החקיקה שילבה את "החטופים" ואת בני משפחותיהם בחוקים הנוגעים לתגמולים למשפחות חיילים שנספו במערכה, תגמולים לנפגעי פעולות איבה ופיצויים לפדויי שבי.¹¹ מאחר שמדובר באזרחים ובמהגרי עבודה ולא רק בחיילים, הביטוח הלאומי נושא לצד משרד הביטחון באחריות על עמידה בלשון החוק ומתן סיוע כלכלי. מימון התגמולים (גם אם אינו מספק) מסמן את הטיפול הרפואי והנפשי כמענה מרכזי לצורכי השבים.

החקיקה הקיימת הנוגעת לשבויים ולבני ערובה יכלה להספיק גם עבור אירועי אוקטובר, כך שאי-אפשר להסביר את התוספת המהירה של המונח "חטופים" ללשון החוק רק במספר הנשבים העצום או בזיהוי של חמאס כארגון טרור. היא נובעת משני טעמים נוספים: חוסר הנכונות לקשור בין שיבה משבי ובין סיום המלחמה, והתמורה שחלה במחויבות החברה הישראלית כלפי אזרחיה וחייליה. השבי הוא הסדר שנקשר בסיום המלחמה ומכיר בגורמים שלטוניים שאפשר ליישב עימם את הסכסוך. מלחמות עם ארגונים לא מדינתיים אינן גוזרות את מחיקתו של מושג השבי, כפי שמלמד המקרה האמריקאי: התרבות הפוליטית האמריקאית נצמדה למושג הוותיק "אסירי מלחמה" (POWs) גם במלחמתה בטאליבן וקשרה בין שיבה משבי ובין סיום המלחמות בעיראק ובאפגניסטן (Rothem 2022). אבל הלקסיקון הישראלי של החטיפה מזין מנגנון הפוך: ניתוק כל קשר צבאי ומדיני בין שיבת

10 חוק תגמולים לבני משפחה של חטופים ונעדרים בפעולת איבה, התשפ"ד-2023.

11 חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), תש"י-1950; חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, תש"ל-1970; חוק תשלומים לפדויי שבי ולחטופים ששחררו, תשס"ה-2005.

השבויים מידי חיזבאללה וחמאס ובין הסדר פיוס. חוסר הנכונות הפוליטית לסיים את הכיבוש בכלל, ואת מלחמת עזה בפרט, הוא מניע מרכזי לויתור על עולם המשמעויות האתי והפוליטי של השבי.

נוסף על חיסול המשמעות הטמפורלית והמוסרית של סיום המלחמה, השימוש במונח "חטיפה" גם מצביע על תמורה במחויבות הקבוצתית. תמורה זו נוכחת בעצם הבחירה הסמנטית: השבוי וכן הערובה מסמלים קשר מחייב, ואילו החטיפה מסמנת ריק והיעלמות שראשיתם במחטף מהיר ופתאומי הנעדר הקשר חברתי ופוליטי ואין פעולה חברתית מתוכננת (כמו סיום הסכסוך) שיכולה למנוע אותו. מחיקת ההקשר והפעולה החברתית נמשכת אל תוך חוויית השבי עצמה: המונח "חטיפה" מסמן רק את הלקיחה האלימה ומאמין את המאסר שבעקבותיה, הכרוך במחויבות לשמור על חיי השבויים – מחויבות כפולה של האויב ושל חברת הבית. גורלם של בני הערובה כלל אינו מעניינה של החטיפה. המילה אינה מקנה קיום לשוני – וחברתי – להצלה: אין מקום שממנו הקולקטיב נדרש להציל את שבוייו (רותם 2015).

מלחמת עזה הולידה כמה ביטויים חדשים, ובהם "חטופים חללים" בעל הריק הכפול ו"משפחות החטופים". הקרובים הדואגים נשלחים גם הם לוואקום של החטיפה, נטולת המקום והזמן ומשוללת יחסי הגומלין – אלה שבין החברה הישראלית ובין האויב, אבל גם אלה שבינה ובין עצמה. דומה שהמשמעות החברתית של השבי משתקמת עם המונח "שורדי שבי", אבל גם מונח זה הוא בחירה לשונית שמטשטשת את הערכות ההדרית, והפעם גם כאשר בני הערובה ניצלים. לאחר הסכם הפסקת האש הראשון, כלי התקשורת הישראליים כינו את הניצולים "חטופים", ובהמשך בחרו לכנותם "שבים" ו"שורדי שבי". בכל הגלגולים הללו נזנח המונח הוותיק "פדויי שבי". ההבדל בין "שורדי שבי" ל"פדויי שבי" אדיר מבחינת הסימון של ריבונות המדינה, מחויבות הקולקטיב להצלת השבוי והפעולה החברתית של השבויים. הביטוי "פדויי שבי", שמסמן את הקולקטיב המציל, התפוגג לטובת הדגשת הפעולה של האדם שטרחו על הצלתו. הדגשה זו עלולה להשליך בתורה גם על מי שמת בשבי, בבחינת מי שכשל במטרת ההישרדות האישית כביכול, ואף עלולה לדבוק בדיעבד בפדויי שבי ממלחמות קודמות.

חטיפה פירושה זריית האדם לכל עבר, ועימו גם פיזור המחויבות כלפיו ופיזור הקולקטיבים האחראים לשאת בה. המוסר שהיא מייצרת מתנכר לכל רעות וקשר. הוויתור על השדות הסמנטיים של השבי ושל בני הערובה קשור לכך שלא רק חמאס מתנכר לאִמָּנוֹת השבי ולהכרח לערב את הצלב האדום, אלא גם ישראל, והיא נוהגת בהפקרות לא רק כלפי לוחמי חמאס ואנשי עזה שנשבו במהלך המלחמה אלא גם כלפי אזרחיה וחייליה שבעזה. שכן אם מן השבי ניצלים, הרי החטיפה מזמנת דרכים איומות לסיים את החיים, ולא בהכרח בידי האויב.

המחטף של נוהל חניבעל

הערך החברתי של ההצלה התפורר בשל הקונסנזוס שהתהווה סביב "נוהל חניבעל", הוראות פתיחה באש שעוקפות את שרשרת הפיקוד המקובלת ומאפשרות למפקדים בשטח לסכל שבי של חייל גם במחיר פגיעה בו. הנוהל הגיע לסבבי הלחימה בעזה מהחזית בלבנון, שם פותח בשנות השמונים. בעזה הוא זכה לעדנה שני עשורים קודם לאירועי אוקטובר: פסילת השבי והעדפת חייל הרוג על פני חייל חטוף קנו אחיזה בתרבות הצבאית על רקע שבי גלעד שליט בשנת 2006, והתעצמו לאחר שחרורו בשנת 2011. בשנת 2009 הנחה מג"ד את חייליו לפוצץ על עצמם רימון אם ייחטפו, ובסבבי לחימה שהתקיימו לאחר מכן התגאו חיילות וחיילים בכך שהם מעדיפים לפגוע בחבריהם ובעצמם ולא ליפול בשבי חמאס (רותם 2019). בשנת 2014, במבצע צוק איתן – סבב לחימה בעזה שהיה ארוך ומדמם בהשוואה לקודמיו – דיווח בתקשורת כי ייתכן שהנוהל בוצע, ונמתחה ביקורת על כך שמי שמסכנים את חברי הקולקטיב הם דווקא אנשי שלומו (אמיר 2015). בתום מבצע צוק איתן, התערבותם של מבקר המדינה (2018) ושל האגודה לזכויות האזרח בישראל (2015) הובילו לביטולו של הנוהל, בהינתן השפעתו השלילית על ערך חיי החיילים ועל חייהם של אזרחים בלתי מעורבים. הנוהל הוחלף בפקודה חדשה שאיננה גלויה לציבור.

אבל גם אם השם הרשמי השתנה, "נוהל חניבעל" הוא הכינוי שהדיון הציבורי הצמיד לפרקים לפעולות צה"ל בשבעה באוקטובר שבמהלכן נהרגו חיילים ואזרחים. "בחצות היום של 7 באוקטובר הורה צה"ל לכל היחידות הלוחמות שלו בפועל על 'נוהל חניבעל', אם כי בלי לציין באופן ברור את השם המפורש הזה. ההוראה הייתה לעצור 'בכל מחיר' כל ניסיון של מחבלי חמאס לחזור לעזה, כלומר למרות החשש שבחלקם יש חטופים" (ברגמן וזיתון 2024; וראו גם קובוביץ 2024א). כך סיפר בריאיון קצין שהוכתר כגיבור שבעה באוקטובר:

— אנחנו מזהים שני טנדרים נוסעים, טויוטות, ועליהם מספר אנשים רב שעומדים בתוך הקבינה ומערום של אנשים. לא יודע אם גופות או אנשים חיים [...] ואני מחליט לתקוף את כלי הרכב האלה.

[...]

— אולי בזה אתה הורג אותם. הם חיילים שלך.
— נכון. אבל אני מחליט שזו ההחלטה הנכונה, שעדיף לעצור את החטיפה ושהם לא יילקחו.

[...]

— זו הפקודה? פקודת חניבעל?
— בפקודה עצמה יש כמה דברים הדרגתיים שצריך לעשות. צריך להפעיל אש למרכזי חסימה ונקודות שולטות, ובמקרה של זיהוי צריך לבצע את גם את הדבר הזה (ynet 2024).

גופות רבות נערמו על הגבול הפרוץ וכוחות הצבא עמלו במשך מספר שבועות על זיהוי הגופות הללו, אם של ישראלים אם של עזתים. אך בכך לא תמה התרחקותו של צה"ל מתפקידו להגן על האזרחים, ומבקרי המיליטריזם והמלחמה מוסיפים ומייחסים את המונח "נוהל חניבעל" להרג של בני ערובה ישראלים על רקע פעולות צה"ל בעזה, ואף לטרפור הסכמים לשחרורם על ידי ממשלת ישראל (לנדסמן 2025).

התגובה הצבאית של נוהל חניבעל נושאת את מאפייני החטיפה: המהירות, החיפזון, הבהילות וניתוק הקשר וההקשר. הנוהל מאפשר לצבא לסכל לא רק את החטיפה אלא גם פעולה מדינית עתידית: הישגות התקדימים של פדיון לא סימטרי של חיילים ואזרחים תמורת מאות אסירים פלסטינים. הנימוק כאן הוא אסטרטגי בה במידה שהוא רגשי: צה"ל מכלכל את הבחירה הפוליטית להמשיך את הסכסוך הישראלי-פלסטיני בכך שהוא פוטר את החברה האזרחית בישראל מהתמודדות עם ה"מחירים" הכרוכים בפדיון שבויים: שחרור של אסירים פלסטינים (בהיעדר רצון לסיים את המלחמה, כליאתם נתפסת כגזירת גורל), והתגובות החברתיות "ההיסטריות" כביכול לנפילה של חיילים בשבי חמאס. צה"ל פותר עבור החברה הישראלית את אתגר המחויבות הטמון בשבי, בלי לשאול אותה כלל אם היא מעוניינת בפתור.

השתגרות החטיפה ונוהל חניבעל הם שינוי קריטי ביחסה של ישראל למעברים שנגרמים במלחמה. הריגת השבוי על ידי הצבא שאמור להגן עליו מבטלת את המעבר שמזמן השבי עוד לפני שהוא אירע. כלומר, לא רק שהישרדות הפרט הופכת למשנית ועימה גם הערכיות הגלומה בה, אלא כל מחול השייכות והמחויבות הפנים-קבוצתי והבין-קבוצתי מתבטל עוד בטרם התהווה. אם האדם כלל אינו נופל בשבי, אזי אין צורך לדאוג לשחרורו ואין צורך להעמיד במבחן את ערכיה ומנהגיה של החברה. בתוך כך, צה"ל מפורר את החברה עצמה: עם נוהל חניבעל, האפקט המרכזי של החלפת השבי בחטיפה אינו מסתכם בהנצחת הסכסוך המתמשך ותפיסותיו המפקירות, במחיקת ההומניזם הגלום בשבי ובה-הומניזציה של החוטף ובהמשך של החטוף. החטיפה מוחקת את המעבר ועימו את הקולקטיב, כלומר לא רק האדם הוא שנחטף, אלא גם הקשרים החברתיים המכוננים קבוצה.

דריסת רגל של עבר מעובד

טיפול בדיעבד

לצד "עסקת שליט", המענה הפוליטי והתרבותי להצלת שבויי אוקטובר 2023 הוצג כתגובה להתנסות מטרימה נוספת: המענה הטיפולי שניתן בדיעבד לפרויי השבי של מלחמת יום הכיפורים. 301 חיילים שבו משבי המצרים בחורף 1973 ומשבי הסורים בקיץ 1974. לפני שקוטלגו כנפגעי טראומה, חלקם היו אנשי מחאה שנאבקו למען זכויותיהם הפוליטיות כמי שסבלם נבע מהקשר חברתי מובהק: שירות צבאי ומלחמה.

העיסוק בתקדים שבויי יום הכיפורים אינו מזכיר שיותר מעשרים אחוזים מהנופלים בשבי לא חזרו. 86 חיילים, רבע מכלל השבויים, נרצחו בשבי במצרים ובסוריה, מרביתם בעת שנשבו או במהלך העברתם לבתי הכלא. יש שמתו מפצעייהם בבתי החולים של האויב ויש שנרצחו בעינויים במהלך הכליאה. כאשר דרום רמת הגולן נכבש בשנית מצאו כוחות צה"ל גופות חיילים חבולות, עירומות, כפותות ידיים, לפרקים מכוסות עיניים, לעיתים מכוסות בשיחים ובאבנים; גופות שנותרו בזירת הרצח. אין לוחות זיכרון לאירועים אלו בשמורות הטבע ברמת הגולן.

דוח צבאי שחובר סמוך לתום המלחמה הציג עשרות מקרים של חיילים שנרצחו בסוריה לאחר הנפילה בשבי.¹² הדוח לא פורסם במשך ארבעים שנה, וסוג כמסמך סודי. מטרת חיבורו הייתה כפולה: לנסות להבין כמה שבויים חיים יש עדיין בידי הסורים, ולבסס טענה שהרציחות נעשו בהוראת השלטון הסורי ולא מתוך יוזמות של בורדים. הוכחה כי סוריה הפרה בזדון את אמנת ז'נבה הייתה משרתת את ההסברה הישראלית. אך מחבר הדוח, רב-סרן בצה"ל, לא השיג מספיק מידע כדי לרתום את הדוח לניסוח האשמות בינלאומיות. החיילים נקברו ללא בדיקה פורנזית, רישום של הפגיעות בהם או קביעת מועד המוות.

אך מלחמת יום הכיפורים אינה משמשת לקח היסטורי בנוגע לגורל בני הערובה במלחמת עזה, והתמרור המאיים של רצח שבויים לא סימן את הבהילות שבצורך להצילים. "החטופים סובלים אבל הם לא מתים", אמר ראש הממשלה בקיץ 2024, לאחר שכבר דווח על בני ערובה שנרצחו (אייכנר 2024). להתעלמות מלקחי השבי במלחמת יום הכיפורים יש שני היבטים נוספים. האחד הוא הסכם השלום עם מצרים, שהביא לידי גמר את המלחמה בחזית הדרומית שממנה חזרו מרבית השבויים; הדיון הציבורי על גורל השבויים בעזה סובב רק את הרצון להשמיד את שלטון חמאס, ואינו עוסק בהנהגה פלסטינית אחרת שאפשר יהיה לכוונן איתה ערוצי פיוס, כפי שנעשה בתקדים של מצרים. ההיבט השני הוא ששבויי מלחמת יום הכיפורים ביטאו אובדן אמון במדינתם. פדויי השבי תלו את מצוקתם לא רק בתקופת השבי, אלא גם ביחסה המתעמר של המדינה: לאחר שחזרו מן השבי, חירותם נשללה שוב והם חויבו לשהות במתקני חקירה בזיכרון יעקב ובנתניה והיו נתונים להתערבות מודיעינית ופסיכיאטרית. רבים מהם חוו את החקירות כבגידה מצד המדינה, כאילו לא הקריבו עבורה מספיק (סולומון ואחרים 2015). המאבק ארוך השנים שלהם הציב דרישה כפולה: לקבל פיצויים ממשרד הביטחון, ולזכות להכרתה הסמלית של המדינה כאזרחים שמקור סבלם חברתי. שלושה עשורים של מאבק נשאו פרי בדמות חקיקה ישראלית המכירה בזכויות פדויי השבי מכל מערכות ישראל. המאבק נמשך גם היום על

12 אביתר לוין, "דו"ח חקירה – רצח של שבויי צה"ל ע"י הצבא הסורי ברמת-הגולן", 11.1973, ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון, 163/1716/200.

רקע תחלואי זקנה המצריכים תגמול נוסף; פדויי השבי של יום הכיפורים חולים יותר וחיים פחות בהשוואה לבני גילם (סולומון 2018). אם מבקשים ללמוד מהניסיון של שבויי מלחמת יום הכיפורים, אזי יש לזכור שהשבים מעזה נשבו לזמן ארוך יותר, על רקע מחדל חמור יותר, וחלקם בגיל מבוגר יותר.

הדגש על טראומה אישית הוריד מסדר היום את תחושת השבר הפוליטי של פדויי השבי של יום הכיפורים והחליש את פעולתם הפוליטית.¹³ הטראומטיזציה שלהם בדיעבד הדגישה את אומללותם ואת חוסר האונים שלהם, וטשטשה תחושות חיוביות הקשורות להצלחה בעמידתם בתלאות העינויים והמאסר ולחברויות שרקמו בשבי (ליבליך 2014). נוסף על כך, הרצון בהכרה בסבל הנפשי יצר מערכת יחסים מתמשכת של פדויי השבי עם מדינת ישראל כמו הייתה ישות בשר ודם, ונקשר בכעס על המדינה לצד פנייה דווקא אליה לשם נחמה ופיוס (רותם 2023). קשת הרגשות של פדויי השבי תורגמה למונחים בירוקרטיים ולא פוליטיים, מופרטים ולא קבוצתיים.

במלחמת עזה, משבר האמון הוא מתמשך. אחד משיאיו התרחש במרץ 2025, כאשר ישראל משכה ידה מהסכם הפסקת האש ושבה לתקוף ברצועה. "לא הקשבתם לנו?", התקוממו פדויות ופדויי שבי שמייד עם שובם, בחורף 2025, התיישבו מול מצלמות הטלוויזיה כדי לספר על הסכנה הנשקפת לשבויים בעת הפגזות צה"ל ועל החרפת האלימות של השובים בעת שישראל סיימה את הפסקת האש בשלהי 2023. אבל הציבור בישראל התרגל לאטום את אוזניו מול קריאות השבר של השבויים. סרטוני כופר שהפיץ חמאס, המציגים שבויים שמתחננים על חייהם, כונו בתקשורת "טרור פסיכולוגי", וערוצי החדשות שידרו סרטונים בודדים ואז חדלו לשדרם בטענה כי הדבר מסייע לאויב. צמד המילים המאיים "טרור פסיכולוגי" היה הבניה פוליטית-טיפולית שבלמה את תחושת הדחיפות שעוררו סרטוני חמאס, וכך חיבלה בפעולה החברתית למען פדיון שבויים. באצטלה של מעורבות שאיננה פוליטית, רעיונות פסבדו-טיפוליים הצדיקו במשך חודשים רבים את הימנעות ערוצי התקשורת בישראל ואת הירתעות משפחות בני הערובה משידור סרטוני הכופר. כאשר משפחות של בני ערובה אזרו אומץ לשדר סרטונים כאלה, מסריהם הדחופים הפכו משניים למחלוקת על עצם שידורם. כך למשל, כאשר הורי התצפיתניות השבויות החליטו לשדר לציבור את רגעי חטיפתן, אנשי טיפול התראינו לתקשורת והסבירו לציבור כיצד להתמודד עם המראות הקשים ואף המליצו להימנע לגמרי מצפייה

13 הפנייה לשפת הטראומה בהקשר של שיבה מלחימה ומשבי הייתה חלק ממגמות שיוכאו מארצות הברית ונגעו ליחס ליוצאי מלחמת וייטנאם. הלוחמים ששבו מדרום מזרח אסיה הציגו דרישות ציבוריות, אך מצוקתם נענתה במינוח פסיכולוגי; כאבם זכה להכרה כסבל נפשי אישי ולא כעמדה פוליטית (Young 1997). השימוש הגובר ברעיון הטראומה הפך את השפעת המלחמה לעניין שבין החייל לנפשו, וכך נטרל את ההיבטים הפוליטיים של שירות צבאי ושל יציאה למלחמה (לומסקי-פדר ובן-ארי 2008).

בהם (וואלה חדשות 2024); כבר לא הייתה דחיפות בסרטוני חמאס. קטלוגם מחדש כאות חיים ואף כאות מצוקה הוסיף להדגיש את ההתחבטות בנוגע לנפש הרגישה של הצופה במקום את הצורך לענות לחברי קולקטיב במצוקה ולדאוג להצלתם.

רווח מקצועי

לקחי השבי ממלחמת יום הכיפורים לא התייחסו לרצח רבע מהשבויים או לחוויית אובדן האמון של השבים, אלא התמקדו בחתימה מהירה של המעבר: קידוד השבי כמצוקה נפשית שעל המדינה להכיר בה ולדאוג לסעד טיפולי. כך התגבשה מסגרת מן המוכן להצדקת תביעת אנשי המקצוע והמוסדות הרפואיים לנהל את השיבה משבי חמאס. הניהול המדיקלי עמעם את ההיבטים הקולקטיביים של המעבר: סבל שנגזר מכישלון השייכות לקולקטיב, ואובדן אמון מתמשך בהבטחות הבסיסיות ביותר של ההסתופפות תחת כנפי המדינה – ההבטחות לביטחון ולהגנה.

התביעה המדיקלית לטפל בשבים נשענה על השבחים שנקשרו לתרומתה של הפסיכולוגיה להכרה בסבל פדויי השבי של מלחמת יום הכיפורים, אולם הפעם הסיוע ניתן ביוזמת המוסדות ולא ביוזמת האזרחים. כבר באוקטובר 2023, עוד לפני שהיו שבים שמן הנדרש לטפל בהם, פרסמו אנשי טיפול מסמכים שהעמידו את הפרופסיה הטיפולית כמנהלת של המעבר. המועצה הלאומית לפוסט-טראומה הציגה מסמך שכותרתו "עקרונות לליווי משפחות וחטופים החוזרים הביתה מן השבי", אשר מינף את הצורך בהנחיה של פסיכולוגים ופסיכיאטרים כדי להקל על השבים (פסיכולוג ארצי 2023). המסמך, שהוגש למשרד הבריאות, פורסם חודש לפני הפסקת האש הראשונה. הוא המליץ לתחקר את השבים רק "אם אין ברירה", "בקצרה ולאחר המפגש [שלחם] עם המשפחה, ובנוכחות לפחות איש משפחה קרוב אחד". העיסוק בביטחון שדה אכן שולב בטיפול הרפואי והנפשי שניתן בבתי החולים, וכניסתם של גורמי מודיעין לחדרי האשפוז, כמו כניסת הצלמים של דובר צה"ל, התקבלה ללא ביקורת.

מסמך העקרונות הגיב לביקורת על מעורבותם של אנשי טיפול בחקירות המשפילות שליוו את שיבת שבויי מלחמת יום הכיפורים. הכותבים הקדימו להתייחס לשימוש המודיעיני שעלול להיעשות במיומנויותיהם, והדגישו שנאמנותם נתונה לפרט ולא למוסדות המדינה. ובכל זאת המדינה יצאה נשכרת מההתגייסות הפרופסיונלית: המסמך רידד את הסוגיה המהותית של משבר האמון במוסדות המדינה לכדי אנקדוטה בתהליך השיקום האישי.

מהלך פרשני דומה, שהופך סוגיות קולקטיביות של המעבר לתוכן טיפולי, ניכר במסמך נוסף שהשפיע על ההתייחסות הממסדית לשיבה מעזה: מדריך לקליטת ילדים חטופים שחובר ביוזמת מכון חרוב ומשרד הרווחה (כץ ואחרות 2023). המדריך, שפורסם אף הוא כבר באוקטובר 2023, הציע כי ארבעה זרמים פסיכולוגיים חיוניים לקליטה נכונה של הילדים:

טראומה, התפתחות ילדים, תיאוריית ההתקשרות, והקשר. במאמר מאוחר יותר שפורסם באנגלית הוסיפו מחברות המסמך את הפריזמה של זכויות הילד, והפכו אותה למוטיב פסיכולוגי (Katz et al. 2024). המדריך עוסק בהיבטים קהילתיים, ולא חברתיים או פוליטיים, וההקשר המתואר בו מרדד את היחסים במשפחה ובקהילה. הכותבות מדרבנות את הגורמים המטפלים להשיג ידע על הילדים ועל היחסים במשפחתם, בפרט אם הם עכורים. במקרה של משפחות מסוכסכות, המדריך קובע כי על אנשי הטיפול להחליט איזה מהצדדים יפגוש בילד. הוא מוסיף ומעודד טיפול משפחתי לכלל המשפחות, לצד זה האישי.

ההיררכיות המוצגות במדריך מציבות את שיקול הדעת הטיפולי מעל זה התקשורתי והמשפחתי. ההורים והסבים הוכנו מראש לכך שאינם יודעים מה טוב עבור ילדיהם וזקוקים לשם כך להכוונה טיפולית. חוסר האונים והחששות שהם ביטאו פורשו כהצדקה לצורך במעורבות מקצועית.¹⁴ מדובר באנשים שמאבקם האינטנסיבי שינה את סדר היום המדיני והצבאי והביא להצלת קרוביהם. אך באופן פרדוקסלי, הצלחתם הפוליטית הובילה לערעור האוטונומיה שלהם.

הטון המדיקלי התעצם בשנה שחלפה מאז ששוחררו הילדים, ואף התגבש והפך לידע הנושא רווח כלכלי. כך למשל, במכללה האקדמית תל אביב-יפו נפתח מרכז ההכשרה "נמל מבטחים", המציע לאנשי בריאות הנפש קורסים וסדנאות תחת כותרות כמו "קבוצת תמיכה למעגל שני של משפחות החטופים והנעדרים" או "סדנת הכשרה בקלפי נרטיב התקווה בעבודה הטיפולית עם משפחות נעדרים, חטופים ובני ערובה שבים". קורסים אלו מציגים קולקטיב שאינו מתנסה במעבר כאתגר חברתי, אלא מטפל בנפגעי באמצעות שליחים.

ייתכן שהמומחיות המדיקלית תורמת רבות לשיקום הילדים, וממילא היא מסגרת המשמעות העומדת לרשות השבים ובני משפחותיהם, אך חשוב להבחין במאפייני השיקום שהיא מעלה על נס. זוהי תבנית ניאוליברלית המעצימה את השפעת המשפחה ורואה בה גורם שעלול לחבל בהחלמה. יתר על כן, הבניית השיבה כאירוע טיפולי מתמשך ממעיטה בערכם של עוז הרוח והעצמאות של מי שנאבקו להשבת אהוביהם. ולבסוף, המומחיות המדיקלית לא רק מטשטשת את ההקשר הפוליטי של ההפקרה, אלא גם מעניקה למדינה מצע טקסי להמחזת ריבונותה. אשפוזם של השבים בבתי החולים הוא מחזה המציג את שיקום כוחה של המדינה, בלי שהיא נדרשת להראות שביכולתה לשוב ולהגן בפועל על אזרחיה.

14 כך נגזר מהבחנותיה של איילת נועם-רוזנטל בהרצאתה המקוונת "מתווה לעבודה עם ילדים ששבו משבי החמאס" במכללת הדסה (היום המרכז האקדמי הרב-תחומי ירושלים) ביום 21.12.2023. ההרצאה אינה ניתנת לאחזור.

סמליות האשפוז

באוקטובר ובנובמבר 2023 הובאו השבים מעזה לבתי חולים, שם חיכו להם אנשי מקצוע שדוגלים בהתערבות מוסדית ופועלים במהירות ליישום משנתם. כך למשל, שבוע לאחר פרוץ המלחמה פנתה רופאה למשרד הבריאות בהצעה שהילדים השבים מעזה יובאו לבית החולים שניידר שבו היא מועסקת. בית החולים אכן קלט רבים מהילדים, והרופאה סיפרה כי האשפוז תרם להם אף שבדיעבד לא הייתה הצדקה רפואית "לטיפול רפואי או אפילו להשגחה" באף אחד מהם (שני 2023).

לאנשי הצוות בבית החולים שניידר היה מידע שבאמצעותו יכלו לשקול מראש את מידת הנחיצות הרפואית של האשפוז: בית החולים ספרא לילדים (במרכז הרפואי שיבא תל השומר) והמועצה לשלום הילד הקדימו להפיץ מסמך רפואי שהציג עמדה שונה לחלוטין מהקו שהשליט מכון חרוב (בית החולים ספרא והמועצה לשלום הילד 2023). כותבי המסמך הזה הניחו כי מרבית הילדים החוזרים מן השבי לא יזדקקו לאשפוז, והבהירו שהשיקום המועדף הוא דווקא בסביבה הביתית. יש להימנע מאשפוז "אם אין צורך ממשי", קבעו, וגם מטיפול: "אין להתחיל טיפולים אד הוק, ללא אינדיקציה או בקשה מצד הילד או משפחתו", משום ש"לנפש יכולות ריפוי טבעיות, גם במצבים אלה, וכן סביבתו של הילד והשגרה שלו תורמות רבות לריפוי" (עמ' 6).

המסמך של בית החולים ספרא והמועצה לשלום הילד לא הצליח להשפיע על ההתייחסות לשיבות מהשבי בהפסקת האש הראשונה, והמצדדים בהתערבות טיפולית הכריעו על אשפוז גם כאשר לא היה צורך בריאותי. המפגש עם המדינה ושליחיה קדם למפגש עם המשפחה, ולא הוצעה האפשרות שצוותים רפואיים יקבלו את פני השבים במרחבים ביתיים (בביתם שלהם או בבית של קרובי משפחה, אם ביתם חרב בשבעה באוקטובר). אנשי הטיפול שנשלחו מטעם המדינה והצבא הסיקו שבידיהם ההכרעה מתי לאפשר לשבים לערוך שיחת טלפון ראשונה עם קרוביהם (פיינהולץ-קליין ואחרים 2024). בני המשפחה מרוטי העצבים קיבלו כמעט ללא עוררין את ציווי האשפוז, ונתנו לבתי החולים לאחד בינם ובין קרוביהם למודי האימה. גם השבים וגם קרוביהם מצאו עצמם עונדים צמיד חוסים מפלסטיק.

האשפוז בבתי החולים תמך במשפחות ופיקח על צעדיהן, ובד בבד נתן במה להמחזתה של עליונות המדינה על השב ועל בני משפחתו. השיבה משבי חמאס סומנה כלידה מהירה ומיידית של משפחות בניצוחה של המדינה. "ראיתי לנגד עיניי משפחה שנולדה מחדש", הכריז ראש ממשלת ישראל בעת שביקר שני אחים שהוחזרו במהלך הפסקת האש של נובמבר 2023 (ynet 2023). האשפוז אפשר להעניק תו תקן למשפחות השבים ולהציג יחסי אהבה בינם ובין המדינה.

דומה שאם בזמן לידה מפחיד להמרות את פי הרופאים, על אחת כמה וכמה כך הוא הדבר כשחוזרים מן השבי. דימוי הלידה, לצד האזהרות של גורמי טיפול כי המשפחות חסרות את הידע הנדרש, יכול לשפוך מעט אור על כניעת המשפחות לציווי האשפוז. לבתי

החולים בישראל יש תפקיד שגור – פורמלי וסמלי – לכוון תינוקות כאזרחים ומשפחות כנתינים. באמצעות בית החולים, המדינה מפקחת על כל מי שנכנס לשורותיה. אזרחים בישראל מורגלים בלידות בבתי חולים ומסכינים עם המשמעות החברתיות של הדבר. כשם שמכינים תיק ללידה בבית החולים, כך הכינו קרובי השבים תיק לאשפוז שלאחר השבי. האשפוז נצבע בצבעים חמים: בניגוד למתקנים המנוכרים שקיבלו את פניהם של שבויי יום הכיפורים, בתי החולים עיצבו מרחבים נעימים לקבלת פני השבים, בפרט הילדים, באופן דומה לשינויים שנערכו בעשורים האחרונים באשפוז יולדות: אור הניאון המסנוור הוחלף בתאורה נעימה, והמוסד מציע שירותי דיקור סיני, אמבטיות מרגיעות ומוזיקה לפי בחירה (דהאן 2022).

האשפוז נתן גם הזדמנות להמחזיז את שיקומה של הסולידריות. מבחינה פרפורמטיבית, הקולקטיביות לא נדחקה לקרן זווית אלא זכתה במסמן רגשי שטוח ואחיד: חיבוק ממיס. ערוצי התקשורת בישראל היו חיוניים בכינון מצג מאחה זה: הם ליוו את השבים מרגע הגחתם מהאמבולנסים והמסוקים ועד לתייעור החיבוק המשפחתי, שכמו חתם את האירוע עבור הציבור. החיבוק הדף את הפוליטיקה אבל גם את הרגשות: הוא מנע הופעה פומבית של רגשות מרים כמו חוסר האמון בעקבות ההפקרה המתמשכת (חוסר האמון ממילא הוצג כחוויה שאפשר לעבד בטיפול פרטני). תמונות החיבוק המשפחתיות סימנו שהסדר שב על כנו, והסוו את התמורה האדירה שעברה החברה הישראלית בכל הקשור ליחס שלה לחיים ולמוות ולציפיות מההנהגה לשמור על האזרחים.

המאבק על חבלי לידה

המענה המדיקלי המידיי שישראל הציעה לשבים משבי חמאס ניסה לבצר תפיסה בינרית של המצבים שבהם שהו – מעזה לישראל, מניתוק לחיבור, מהתעללות לחיבוק – וכך להפריד באופן חותך בין הפקרת האזרחים והחיילות ובין חיבורם נטול הספקות לחברה הישראלית ולמדינה. אך פעולות חברתיות שעשו השבים פרעו את הבינריות והביאו את החברתיות של השבי לידי ביטוי בספירה הציבורית בישראל.

מורשת חברתית עתיקה קושרת בין שבי ושיבה משבי ובין התנסות חברתית לא-בינרית המסומנת במושג הלימינליות ובטקסי מעבר. המקור של מושג הלימינליות הוא עולמו של השבי. אזרחים רומים שנשבו בידי צבא עויין איבדו את אזרחותם, ועם שובם זכו מחדש בזכויות האזרח והקניין שלהם הודות לרגולציה המכונה "פוסט-לימיניום", כלומר חציית הסף (Malka and Paz 2019). גלגולו של המושג אל המחקר במדעי החברה והרוח משמש לבחינת אלטרנטיבות לתפיסות בינריות של מעברים. הלימינליות, עמידה על הסף, מסמלת את היותו של המעבר מצב ביניים בין תפקידים חברתיים ומוסדות חברתיים, מצב שטמון בו פוטנציאל לשנות את הסדר הקיים. בישראל של ראשית המלחמה, הסדר החברתי

המיליטריסטי התבטא בהתגייסות מוחלטת של הציבור למלחמה ובהשתקה נחרצת של קולות מתנגדים. הפסקות האש – תקופות לימינליות של עצירת שאון הקרב ומות לוחמים, של הצלת שבויים ושל עורף שנרגע משגרת המנוסה למרחבי ביטחון – יכולות לפגום במיליטריזם, בפרט לאור העובדה שהשבוי טרם הפך אז לנושא למחלוקת פוליטית בין תומכי הממשלה למתנגדיה.

הקשר בין הלימינליות לשבי מפותח בשלל טקסי מעבר שמכוננים את השיבה עבור השב והקולקטיב, כפי שמתאר הפילוסוף היווני פלוטרכוס בדיונו הקצר באופני הקליטה של אזרחים רומים שחזרו מהאויב לאחר שנחשבו למתים. השבים לא יכלו להיכנס דרך הדלת; היא הייתה נעולה בפניהם. הם ישנו על סיפה, במציאות או בדימוי, ועם קומם נאלצו לעבור דרך חתחתים סמלית המסמלת את המעבר. דרך אחת הייתה מיצג פלאי: השב נכנס לביתו מבעד לפתח ברעפי הגג, סימן לכך ששיקום היחסים החברתיים טוהר על ידי שמיים. דרך שנייה הייתה כרוכה במאמץ מסיבי של השב ושל סובביו. פלוטרכוס מתאר כיצד השב חווה שוב מחדש את כלל טקסי המעבר של מעגל החיים: יולדים אותו, מיניקים אותו, מגנענים אותו בעריסה (Plutarch 1936). פירוש הדבר הוא עשייה מתמשכת, מפקחת ומשותפת של יחסי הגומלין הקבוצתיים; עשייה שיש בה שיבוש המגולם בדמותם של בוגרים שממחיזים חיי עולל.

ישראל אימצה את הסמליות של כניסה פלאית, כפי שמלמדים אחדים מהשמות שנתן צה"ל לאירועי השיבה מעזה – המבצעים הצבאיים "ראשית האור" ו"יד הזהב", וההסכמים "דלתות שמיים" ב-2023 ו"כנפי דרור" ב-2025. סמליות הגיחה הפלאית מהשמיים התבטאה גם בבחירה להטיס את השבים במסוקים, הגם שמדובר בטיסה רועשת שנחיצותה הרפואית נתונה במחלוקת. בד בבד, המשמעויות הפתוחות של הכניסה הפלאית גודרו למשמעות מצמצמת שהבליטה את ריבונות המדינה. כך למשל, פרשנות פסיכולוגית-צבאית הסבירה שהמסוק תפקד כרחם במסגרת דימוי הלידה-מחדש בבתי החולים, ושהטיסה בו המחישה לשבים את עוצמת המדינה ואת יופייה הניכר מהאוויר, כ"אנטיזה למסרים אשר ככל הנראה הועברו לחלק מהשבים על ידי חוטפיהם" (נחמיאס-חימוביץ' ואחרים 2024). דומה שעבור הדוברים, הטיסה במסוק מטהרת את בני הערובה השבים משאריות חמאס שאולי דבקו בהם: לא חוויית ההפקדה היא שאמורה לגרום להם לפקפק בכוחה של המדינה, אלא היותם נתונים להשפעה מצד חוטפיהם. הצבא והמדינה מוצגים כמחוללי נס השיבה, באופן שמסווה את היותם מוסדות נרפים שאוזלת ידם התגלתה שוב ושוב.

התיאורים מן העת העתיקה מעניקים לשב פעולה חברתית ודרך יצירתית לסמן בה את חוויות המעבר. אלה נעדרים מהובלת השבים במסוק הרועש שהחריש את קולותיהם. במקום לדבר הם נאלצו לנופף לשלום ולהצטלם עם מסרים פשטניים שנכתבו על לוח מחיק. מבחינה סמלית, הכניסה מהאוויר כמעט ביטלה את פעולת השבות והשבים וטשטשה את המהמורות שבמעבר שלהם מעזה לישראל. אבל חרף מצבם הרפואי העגום, השבים בחורף 2025 סירבו להסתפק במסר הלידה מחדש, והיה בהם גם מי שקבע בעצמו את מסלול טיסת המסוק.

בין נס למאמץ

המדינה מיהרה לנכס את הביטוי הפלאי של השיבה, אבל דרך הכניסה השנייה שתיאר פלוטרקוס – המחזות טקסי המעבר – עמדה לרשות השבים. אשפוזם של השבות והשבים מעזה בבתי החולים הציג פיסה בודדת של טקס מעבר. ואולם השבים עצמם הציגו פיסות רבות ומגוונות של יחסי גומלין סמליים עם החברה הישראלית, שיש בהן כדי לערער על חיסולו של הרובר החברתי של השבי ושל השיבה ממנו. בני נוער ששוחררו משבי חמאס בנובמבר 2023, למשל, פנו למדיה החברתית ימים אחדים לאחר שחרורם, פרסמו סרטוני טיקטוק ורקמו במהירות דיאלוג עם אלפי עוקבים בלי להיזדקק לאישור מוסדי ולגושפנקה נורמטיבית.¹⁵ היחסים החברתיים שתועדו בסרטונים נדמו שגורים – הנערים והנערות ביקשו להתעדכן בטרנדים ולממש טרנדים, הצטלמו בעת תספורת ראשונה – אך למעשה היו אלה ביטויים שונים של טקסי מעבר. הבקשה להתעדכן בטרנדים לא סימנה השתלכות מחודשת בחברה כאילו לא אירע דבר, אלא ביטאה מפורשות את המעבר: "הוורדים אדומים / אולי הטרנד נמאס / אבל רק עכשיו יצאתי משבי החמאס", כתבה בטיקטוק אחת הנערות השבות לצד קטע ריקוד. הסרטונים לא הציגו שיקום, אלא מופע ומשחק. הם החליפו את בדידות חדר הטיפוליים בתגובות ובלייקים, קשרים חברתיים שאינם נתונים לניהול המדינה ולחיבוקיה.

בני הנוער נמנעו מלהכפיף את גילם הצעיר לקטלוג הטיפולי הצופה הפרעות התפתחות, ותחת זאת יזמו גומלין חברתיים. הסרטונים שפרסמו לא פנו כלל לסמליות החיבוק והשיקום, ואף ביקשו לעורר התנגדות להמשך הפעלת הכוח הצבאי. תביעה פוליטית בלטה בסרטון טיקטוק שפרסם נער בן 13. הג'יהאד האסלאמי הפיץ סרטון של הנער מהשבי, אך זה נאסר לשידור בישראל. בסרטון המצונזר קרא הנער לראש הממשלה בנימין נתניהו לשחרר אותו והזהיר מפני הסכנה שבהפגזות צה"ל בעזה. לאחר שובו הוא יצר סרטון שחיקה את הסרטון הכפוי, עם נמען ומסרים דומים: הוא השתמש במחזות הגוף ובאוצר המילים שבו השתמש בסרטון מהשבי כדי לשוב ולהניע את דעת הקהל בישראל לטובת פדיון שבויים, ובהם גם אביו. מאוחר יותר דווח שהאב נרצח כשבעה באוקטובר וגופתו מוחזקת ברצועה.

הקולקטיביות האלטרנטיבית שאפשר הטיקטוק נבלמה באמצעות פיקוח פסיכו-מוסרי. אנשי מקצוע מסגרו את התיעוד העצמאי של בני הנוער כחלק מפתולוגיית השיבה, אם כגורם שמסייע להחלמה אם כגורם שמפריע לה (חזן 2023). הם טענו שסרטוני הטיקטוק עלולים לפגוע ברווחת בני הנוער (שורש 2023) ורמזו כי בני הנוער יתחרטו בעתיד על השימוש הפוחז במדיה, שנעשה תחת ההשפעה המערערת של השבי. כך, כאשר המדינה וסוכניה

15 במקרה של פדויי השבי של מלחמת יום הכיפורים, זירת התיעוד – על היצירתיות והפעולה החברתית שהיא מאפשרת – שימשה את השבים כדי להעמיד את קובלנותיהם, והיא שהובילה להתאגדותם בעמותה.

פועלים במהירות, הם זוקפים זאת לזכותם; אולם כאשר האדם הפרטי ממהר לפעול שלא ביוזמת המדינה, מיידיות הפעולה מוצגת כליקוי.¹⁶ הזהירות הרגשית הטיפולית ביטלה את אוטונומיית הנערים, את חדוות הנעורים ואת יחסי הגומלין שהתבטאו בסרטוני הטיקטוק. היא החזירה את המושכות לידי אנשי הרפואה וטשטשה את העובדה שהמעשה ה"פוחז" של הנערים כלל פעולה חברתית במלוא המובן, מעשה שמייצר חברה.

יוזמות של השבים בחורף 2025 חצו את זירת הטיקטוק אל מרחבים ציבוריים ממשיים. כך למשל בלט השימוש בחוויית האוהדים של משחקי כדורגל. פדויי שבי עודדו את הקהל, את המועדונים ואת הנבחרות בזמן משחק (לייבה 2025; פשצקי 2025), וסימנו את חידוש השתייכותם לקהילת האוהדים, "אחים ואחיות שלי ביציע", כדבריה של אחת השבות. קהילת האוהדים הוצגה במקרים אלו כאלטרנטיבה לנתינות בירוקרטית למדינה, ומפגש ההמונים באצטדיוני הספורט שימש לרתימת הזיקות של קהילת האוהדים להצלת השבויים שנותרו בעזה; "זאת המשמעות האמיתית של נאמנות של אחדות של לב צהוב אמיתי", שלהבה את הקהל צעירה ששוחזרה מעזה¹⁷ (צהוב הוא צבע הקבוצה של מכבי תל אביב) (IPFL 2025). דוגמה נוספת לפעילות שיבה שיש בה איכות של טקס מעבר היא דוכן פנקייקים שפתח אחד השבים: לצד פרנסה, הדוכן מספק גם הזדמנות סמלית לסעודה קולקטיבית משותפת ולשיקום ההזנה ההדרית, כמו בדימוי ההנקה אצל פלוטרכוס.

הביטויים הטקסיים המודרניים בעולם הספורט ותרבות האוכל משרתים מאמץ סיופי של השבים לסמן שהמעבר שלהם לא תם, ובפרט לסמן את מחויבותם לשבויים שנותרו מאחור. המשכיות המעבר של השבי מתבטאת גם בכך שפדויי השבי למדו לדבר ערבית, והם עושים שימוש במיומנות זו עם שובם. חיילת ואזרח שהשתחררו בינואר 2025 פנו בעברית ובערבית לשבויים שנותרו בעזה כדי להגדיל את הסיכוי שהמסר ישודר ברשתות ערביות ויגיע לחבריהם. הפנייה קבל עם ועדה בערבית לחברים שנזנחו מאחור מתרחשת בחברה שמאז אוקטובר 2023 מזהה במידה רבה את הערבית של אזרחיה עם תמיכה באויב, והיא ממחישה את היותו של השבי מעבר בין-קבוצתי. הדיבור בשפה הערבית משבש את פעולתם של כלי התקשורת בישראל, שנענים למסרי ישראל וחמאס ומשתמשים בשיבה מן השבי כדי להשליט איבה אינסופית.

ילדים שלא מקריבים

הפסקת האש הראשונה אפשרה שליטה ממסדית וטיפולית בהתנהגות המשפחות, משום שבמרכזה ניצבו הילדים ששוחררו ושלומם השברירי. כשמדובר בילדים, החשש מפני ערעור

16 הפעולה החברתית של סרטוני הטיקטוק מגלה את שתי פניה של המיידיות: עצם הפעולה המהירה, וגם מיידיותם של יחסים חברתיים שאינם זקוקים לתיווך וכמעט מייתרים את השליטה המוסדית.

17 השבות והשבים משבי חמאס ובני משפחותיהם הפכו לדמויות ציבוריות בעל כורחם. בכתיבת המאמר היה עליי להכריע אם לכבד את פועלם בציון שמם או להימנע מזיהוים הישיר כדי לא לכפות עליהם נרטיב פרשני.

על סמכותם של מוסדות המדינה והרפואה גדול, וממילא המשפחות נדרשו להתמודדות איתנים עם שאירע להן. כך למשל סיפר אביחי ברודץ', שנאבק למען שובם של אשתו ושלוש ילדיו מן השבי בעזה:

אתמול בערב התקשרה אליי העובדת הסוציאלית. היא אמרה לי: תקשיב אביחי, יש מחקרים על אנשים שחזרו מהשבי, ויכול להיות שיהיו כל מיני דברים שהם... לא יגיבו ולא ירצו להתקלח אולי. ויהיה להם קשה עם אנשים אחרים, ואולי יימנעו ממגע. פתאום ברגע אחד נפל לי האסימון, יש לנו עוד שלב מאוד ארוך שאני אפילו לא יודע איך הוא יהיה (נעים 2023).

הדברים המיוחסים לעובדת הסוציאלית משקפים לא רק דאגה טיפולית, סמכותנית ובלתי מבוססת דיה בעת ובעונה אחת, אלא גם את האופן שבו הפעולה החברתית ניטלה מאנשי המאבק. מוסדות מדינה ונציגיה מיהרו לייצר מציאות פתולוגית עוד לפני התרחשות המעבר, וברודץ' הפנים את הרעיון שאין בידיו את הידע לגבי האופן שבו עליו להתנהל עם משפחתו. ברם, עם שיבת ילדיו ייתכן שהבחין כי הידע של אנשי הטיפול הוא ממילא משני למטרות פוליטיות. כך למשל, אף שהמדריך של מכון חרוב הזהיר מפני מעורבות התקשורת, דובר צה"ל תבע תמונה סנטימנטלית עבור הציבור הישראלי ומצלמות נדחפו מול פני השבים. אזהרות העובדת הסוציאלית לא הגנו על הילדים מפני סרטוני חיבוקים, אלא החלישו את בני המשפחות וריסנו את פועלם.

הריסון בשם הדאגה לילדים איבד מעוקצו עם השיבות של חורף 2025, שלא כללו שיבה של ילדים חיים. על רקע זה שבה הדאגה לילדים והייתה לדימוי של שותפות גורל ישראלית הקשורה בשבי, כפי שמסמל הביטוי "ושבו בנים לגבולם" וכפי שגלעד שליט כונה "הילד של כולנו" חרף הקוטביות בחברה הישראלית. עשור אחרי שליט נכנס למשבצת הילד הקולקטיבי אלאור אזריה. התוכן היה שונה לחלוטין – חייל שנשבה מול חייל שפשע – אבל בשני המקרים הצורה החברתית דימתה את הקולקטיב הישראלי במונחי המחויבות המשפחתית, האהבה הקושרת יחדיו ילדים והוריהם, הרעות המחברת בין אחים. הסמליות המשפחתית, ובפרט זו של אבות ובנים, אחוזה בצבת השייכות הלאומית ויש לה זיקה לצורה החברתית של ההקרבה. עקדת יצחק היא סמל ישראלי לשותפות הגורל בישראל, הן בקרב מטפחי המיליטריזם הן בקרב מתנגדיו, ושניהם מציבים את ההקרבה במרכז המשא והמתן על טבע המחויבות בישראל (רותם 2019). במלחמת עזה לא הופיעה עקדת יצחק כסמל להתנגדות, אלא כקבלת הדין של השכול: שמחת אברהם על שהקריב למען האומה (ערוץ 12 2024). ויצחק? יצחק יצא לקרב, כתב צוואות ומכתבי פרידה, ופרש מהלחימה רק תחת הכסות של נימוקים נפשיים. קשת רחבה של פרשנות ביקורתית נעלמה, ממרטיץ בובר ועד חנוך לוין, ועימן חרטת אברהם, התקוממות יצחק, והבזו של שניהם לאל שקר שמצווה על התועבה של הקרבת ילדים.

הזיקה החברתית של ההקרבה בנויה על לוגיקת המֶתנה: נכונות המקריב לתת את חייו למען הישרדות הקולקטיב, ונכונות הקולקטיב לקבל מנחתו ולהשיב עליה בפולחן הנופלים. זיקה זו שונה עד מאוד מהצורה החברתית של השבי, שדווקא מגביל את המוות במלחמה. המאבק למען החיים עומד בבסיס מאבק האימהות למען השבויים במלחמת עזה, בהנהגתה חסרת המורא של עינב צנגאוקר, אחת האימהות, או בחסימות הכבישים של "משמרת 101", מחאה שקטה של נשים לובשות לבן. במהלך 2024, בני משפחה אחרים של השבויים, שהיו פעילים במאבק, בלטו פחות בתקשורת. בולטותן של האימהות סייעה למתנגדים להסכם עם חמאס, משום שהיא הקלה על שרטוטו של המאבק כנחות מבחינה פוליטית ועל הצגתו כמאבק שמטרתו רגשית ומניעיו אינם שכלתניים ואינם שוקלים את הטוב המשותף. כך, על רקע האירוע שבו נרצחו שישה שבויים בספטמבר 2024 ציין אתר האינטרנט ערוץ 7 כי מרים גרוף, אם של חייל שנשבה בשנות השמונים, אחראית ל"כישלון הגדול הראשון" של "עסקת ג'יבריל" משום שלחצה על ההנהגה דאו לשחרר את בנה (מיניץ 2024). הכפשת האימהות מעמידה את השבי כצורה חברתית שולית לעומת זו של הנכונות להקרבה – אבות שמוכנים להקריב את בניהם, ובנים שמוכנים לעלות על מזבח המלחמה והכיבוש.

אבל האבות והאחים ששבו בחורף 2025, והאחים והבנים השכולים שקרוביהם חזרו בארונות, סירבו למלא בתוכן את הצורה החברתית של ההקרבה. נהפוך הוא, הם שאלו את הקורידים של אהבה הורית ורעות אחאית כדי להחיות מסרים של שותפות גורל וסולידריות עם השבויים שנותרו מאחור. חלק מן השבים מתפקדים כאבות סמליים עבור הציבור – מופת להנהגה ולמחויבות השואב מהקֶשֶׁר התנ"כי בין אלוהי ישראל לעמו ולבניו. הם אינם מעלים על נס את עקדת יצחק, אלא מתעקשים על הצלתו. מבין המנהיגים והאבות הללו בולט פדוי שבי ששכל את אשתו, בנותיו ואחיו ונרתם להצלת הבנים, ובפרט שבוי צעיר שחלק עימו את ייסורי השבי.

פדויי השבי התגייסו מייד עם שובם לפעילות פוליטית. גם כעת יעצו להם אנשי טיפול להמתין, אך בניגוד למקרים של אוקטובר 2023, הפעם עצותיהם לא עיכבו את הפעילות. השבים שאך זה יצאו מהמנהרות ישבו מכווצים במשך שעות במטוס שחצה את הים התיכון ואת האוקיינוס האטלנטי כדי לדבר על ליבו של הנשיא טראמפ ולהיפגש עם מנהיגים באו"ם ובאירופה. המשפחה ורגשותיה חזרו לסמן זיקה קולקטיבית, אך כזאת שאינה סובבת סביב הקרבה ושכול אלא מתעקשת על הצלה כצורה חברתית שיש לה ערך לאומי. ודוק, דווקא בהתעקשות הזאת יש כדי לשמר הן את השבי הן את ההקרבה כצורות חברתיות של שותפות גורל בישראל – צורות שאמנם לכודות במלחמה ומזינות אותה, אבל שונות מן ההפקרה ומרצח השבויים, המחסלים את השבי וההקרבה גם יחד. עם המשך ההפקרה ממשיכים פדויי השבי להיות בני ערובה – של חמאס ושל ממשלת ישראל – עד לפדיון של כולם. חמאס מנצל את הסנטימנט ההורי והאחאי של השבים, כפי שהמחיש סרטון

שהפיץ הארגון במרץ 2025 עם חזרת ישראל למלחמה, שבסופו שבויים צעירים שנותרו מאחור התחננו בפני שבוי ששחרר שידאג להצלתם. לעומת סרטונים מוקדמים יותר, שבהם הופנתה התחינה כלפי ההנהגה הישראלית, סרטוני חמאס מחודש מרץ 2025 פירקו את היררכיית הנאמנות בישראל שעליה מושתת השירות הצבאי: הם ביססו את הנמען המשפחתי, וכך העמידו את המשפחה מעל המדינה.

להיחלץ מבית המטבחיים

החברה הישראלית עמדה על סף הצלת שבוייה במשך חודשים ארוכים. טרפור האפשרויות לכך עלה בחייהם של בני ערובה, והותיר רבים מהם לגסוס ברעב ובעינויים. ההצלה לא הגיעה, משום שהמדינה בחרה לאמץ את המלחמה, הנקמה וההרס ומשום שהיא בחרה בפתרון חלקי של שחרורים ברגניים שנפרשו על פני זמן רב. התמהמהות השחרור הפכה את השבי לסף נצחי שתכונותיו הן הרס ופירוד חברתי. כנסת ישראל שמיהרה לקטלג את האירוע כחטיפה שנענית בפיצויים, המדריכים הטיפוליים ואנשי המקצוע שעודדו אשפוז, ואפילו אשליית הסולידריות של חתימת החיבוק בחברה מפולגת – כל אלה ניהלו את המעבר באופן שפורר את הפעולה החברתית למען מי שכלוא בעזה ולמען הערבות ההדדית בישראל, ואפשרו את הזנת המלחמה המתמדת. השבי איננו מעבר, לא עבור אנשים שרוצים להחליף את צינוק פלאם בחיים ולא עבור החברות שרוצות להחליף את כלא המלחמה בפיוס.

התפיסה שאפשר להמשיך את המלחמה וגם להציל את השבויים קרסה במהלך החורף השחון של 2025. לנוכח חזרתם של השבויים החיים ושל ארונות המתים לא היה אפשר עוד להתעלם מהשפעת ההפצצות, הרעב והעינויים. שיבתם של שבויים חיים ושבויים מתים חיבלה בטשטוש הפוליטי של ההבחנה ביניהם.¹⁸ חלקים בציבור שאולי התנחמו במחשבה שהשבויים מתים ממילא ואין טעם לפעול להצלתם נתקלו במראות חד-משמעיים של מסעות לווייה מחד גיסא ושל פדויי שבי שאיברו שיעור ניכר ממשקלם מאידך גיסא. מי שדמיין שחמאס כלל אינו מחזיק בשבויים חיים נדרש כעת לדמיין את שלדי האדם ששורדים במנהרותיו.

חמאס ערך טקסי ראויה בעת שחרור השבויים, ואלה העיבו לפרקים על שמחת ההצלה בישראל, ליבו את העוינות והמריצו מנהיגי ימין המבקשים את חידוש המלחמה והנקם. רמטכ"ל חדרש נכנס לתפקידו בימים האחרונים של הפסקת האש השנייה, כשהציבור בישראל ייחל לשחרורים נוספים. הוא איים במלחמה וציטט מספר תהלים, באומרו "ארדוף

אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם", וכך החרה החזיק אחר הרבנות הצבאית, שהשתמשה בפסוק הזה כדי לעודד את כוחות צה"ל להילחם ולנקום (חזני 2024).

מלחמת החורמה והנצח המתוארת בציטוט נוכסה לשם חיסול השבי כצורה חברתית. הציטוט נכתב בערבית על חולצות שאסירים פלסטינים אולצו ללבוש טרם שחרורם. למחוות החולצות – שצולמה והופצה על ידי שירות בתי הסוהר הישראלי – קדם שימוש בצמידים שהאסירים נדרשו לענוד; על הצמידים הודפסו סמל שירות בתי הסוהר ודגל המדינה, ונכתב בעברית וערבית "עם הנצח לא שוכח, ארדוף אויבי ואשיגם". התקשורת פירשה את המחווה וטענה כי "נציב שירות בתי הסוהר העביר מסר למחבלים ששחררו אתמול במסגרת המתווה עם חמאס" (ינובסקי 2025). השימוש בחולצות ובצמידים ניצל את הכפיפות הגופנית של האסירים וחיקה פרט מתעמולת חמאס, על טקסיו שביזו את בני הערובה הישראלים חסרי האונים. במקום שהשבי יגביל את אימת הלחימה בעזה, דאגו הנהגות ישראל וחמאס להכחיד כל סימן של פיוס וגומלין שנקשר היסטורית במעמד של חילופי שבויים.

הסדרי השבי משמשים מתרס בפני מלחמה טוטלית והשמדה. העיר דרזון, המסמלת חורבן של חיים ושל מוסר מלחמה, היא גם דימוי לאופן שבו השבי מזמן שותפות גורל בין אויבים, כפי שהטעים קורט וונגוט (2007) בספרו **בית מטבחיים חמש**. הספר שופך אור על הבחירות הישראליות לאמץ את החטיפה ואת נוהל חניבעל, להפוך את השיבה לפתולוגיה, ולשוב ולגלות נכונות להחריב את עזה על תושביה ועל שבוייה – אך גם לעשות בדיוק ההפך, ולהפנות את הגב למלחמה בשם שותפות הגורל שמזמן השבי דווקא עם האויב המר. **בית מטבחיים חמש** פורסם בשנת 1969, במהלך מלחמת וייטנאם. תכניו מוקיעים את התקפות האוויריות המסיביות של ארצות הברית בדרום מזרח אסיה, אך במרכזו בחינה מחודשת של הפעילות הצבאית האמריקאית במלחמת העולם השנייה. מלחמה זו נתפסת כמלחמת הטובים ברעים שבה נחלצה המעצמה האמריקאית להצלת העולם כולו, אולם **בית מטבחיים חמש** נדרש להיכבדים שאינם מחמיאים לארצות הברית. הגיבור האמריקאי של הספר הוא חייל סדיר שנשבה על ידי הוורמאכט הגרמני. הוא ושבויים נוספים מצווים לפנות את גופות אזרחי דרזון, עיר במזרח גרמניה שחיל האוויר האמריקאי החרב כמעט לחלוטין בהפצצות מן האוויר. חוויות דרזון מלוות את הגיבור גם לאחר שחרורו מהשבי ומהצבא. הוא מקים משפחה ועסק, אולי מגשים את החלום האמריקאי; בנו אפילו משרת בכוחות המיוחדים בווייטנאם. אבל מתוך חייו השלווים באמריקה נחטף הגיבור על ידי חיזורים ומוצג לראווה בגן החיות שלהם, ללא מגע בינו ובין המקומיים. תיאורי השבי של וונגוט עמוסים בדינמיקה חברתית, לחיוב ולשלילה, ואילו תיאורי החטיפה מכוננים ריק חברתי.

בית מטבחיים חמש מחדד את הברירות העומדות בפני החברה הישראלית ביחסה לשבי ולמלחמה. אם חיזורים הם שאשמים בחטיפה שבספר, בישראל החברה היא שבחרה

במלחמה מתמשכת והסכינה עם פתרונות החטיפה ונוהל חניבעל. בד בבד עם הבחירה בחטיפה המאיינת, דיללה החברה הישראלית את החוויה החברתית של שיבה משבי. שידור מחוות החיבוק ושיח הטראומה סתמו מלכתחילה את הגולל על סוגיות בוערות של הפקרה ושל מחויבות ואמון. הגלגולים התרבותיים של בית מטבחיים חמש מחדדים את הטמון במפנה אל הטראומה והחיבוק. לפי עיבודי תיאטרון עכשוויים של הספר, וגם לפי רבים מניתוחיו האקדמיים, גיבורו סובל מפוסט-טראומה, והחטיפה על ידי חיזורים מתפרשת כאפיזודה מדומינת שמקורה בטראומת השבי. הצגת הגיבור כמתמודד נפש חוסמת ביקורת על המלחמה כהתנסות חברתית שמשותפת לכל צדדי העימות, ומעוותת את המשמעויות הפוליטיות של הרומן. וונגוט הצהיר שספרו נושא מסר פדגוגי של חינוך גלוי לפציפיזם; אבל גיבור הלוקה בנפשו אינו יכול לסמן אלטרנטיבה שקולה לאופן התנהלותם של קולקטיבים.

וונגוט בן העשרים שרד את דרזדן; החלק הזה של הרומן הוא אוטוביוגרפי. הגיבור שלו מתקשה לבטא פעולה חברתית, אבל הסופר עצמו דבק בפדגוגיה פציפיסטית. השיבות מעזה בהפסקת האש השנייה הן וונגוטיות ברוחן: הן אינן נכנעות לנרטיבים פסיכולוגיים שמטשטשים את אומץ הלב של בני הערובה ושל אנשי שלומם, או לנרטיבים רפואיים שמדגישים את גופם השבור ומדבררים אותם במקום להשמיע את קולם. השבים מעזה מתעקשים לחולל פעולה חברתית של הצלה, שהיא פנים-קבוצתית ובין-קבוצתית כאחת. דרזדן היא זווית מלחמה גם עבור האמריקאים הכלואים בה. אבל יש בישראל מובילי דעה שעבורם דרזדן היא דווקא מופת. חגי הוברמן, עורך העלון מצב הרוח, קרא בשבת שלאחר שבעה באוקטובר "להפוך את עזה לדרזדן", והסביר: "אין אזרחים חפים מפשע ברצועת עזה, בדיוק כמו שלא היו אזרחים חפים מפשע בגרמניה הנאצית, כשבעלות הברית כתשו את דרזדן" (הוברמן 2023). מחיקת תושביה ושבויה של עזה קשורה ביעד מדיני: האמריקאים לא תכננו להחליף את תושבי דרזדן הגרמנים, אבל קבוצות בישראל מעוניינות לגרש את הפלסטינים מעזה ולהתיישב בנחלותיהם. "הביתה – חוזרים לחבל עזה" היא סיסמת ההתנחלות. ואם זהו הבית, לאן רוצים להשיב את בני הערובה? הסיסמה "השיבו אותם הביתה עכשיו" מפריעה למנהיגים המעוניינים להשתלט על המרחב כולו. השתלטות זו עולה בעיניהם, מוסרית ופרגמטית, על דחיפות הצלתם של חיים שתלויים על חוט השערה, ועל הבטחות הפדיון הנגזרות מן השייכות הקולקטיבית.

הפער בין תומכי הפדיון לתומכי ההתנחלות הוא אפוא פער במרחב ובזמן. גם אם המטרה המרחבית אינה זוכה עדיין לאהדה של מרבית הציבור, תאבון הניצחון דרדר את מטלת ההצלה המיידית והפך אותה ליעד משני שאפשר לדחות ואף לבטל. ניכר אפוא שכדי להכריע לגבי ערכים של מחויבות, על החברה הישראלית להקדים ולהחליט מה יחסה למלחמה: האם היא מעוניינת לסיים את הסכסוך עם הפלסטינים, או שמא להמשיך בסבבי מלחמה, בנוהל חניבעל ובמחיקת הסמלים המרכזיים של שותפות הגורל בישראל?

החלופה של השבי אינה הקרבה – צורה חברתית שביסודה לוחם שמוסר את חייו למען החברה; קץ השבי כצורה חברתית של הדדיות והצלה כולל במידה רבה גם את קיצה של צורת ההקרבה הצבאית, כלומר את היות המלחמה התנסות שמגבשת קולקטיב, והוא עשוי לבשר על פירוק סמלי של צבא העם. פרדוקסלית, סמליות צבא העם שורדת דווקא במופעי סרבנות כמו "חיילים למען החטופים" – התאגדות המתנגדת לחידוש הלחימה בעזה ונאבקה בחיסול שני האתוסים, השבי וההקרבה. בני ערובה ושבוים ישראלים שורדים בעזה גם לאחר התחדשות המלחמה במרץ 2025, והם מעונים יותר ומיואשים יותר. עימם שורדת עדיין האלטרנטיבה של החלפת המלחמה בחיים עבור שני הקולקטיבים.

המחלקה לעבודה סוציאלית, קמפוס אילת, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ביבליוגרפיה

- אייכנר, איתמר, 2024. "נתניהו בקבינט: 'החטופים סובלים, אבל הם לא מתים'", *ynet*, 17.7.2024.
- אמיר, נועם, 2015. "פרופסור אסא כשר: 'בצוק איתן נהרג חייל בגלל נוהל חניעל'", *מעריב*, 8.7.2015.
- בית החולים ספרא והמועצה לשלום הילד, 2023. "המלצות מקצועיות לקליטה וטיפול בילדים החטופים", *נייר עמדה*, פתח תקווה וירושלים: בית החולים שיבא תל השומר והמועצה לשלום הילד, 25.10.2023.
- ברגמן, רונן, ויואב זיתון, 2024. "ההוראה: למנוע ממחבלים לחזור לעזה 'בכל מחיר', גם אם יש איתם חטופים", *ynet*, 11.1.2024.
- דהאן, אורלי, 2022. "יולדת", *מפתח* 17, עמ' 71-92. <https://doi.org/10.18662/jls/17.3-4/112>
- האגודה לזכויות האזרח, 2015. "לא לסכן חיי חיילים שנחטפו או אוכלוסייה אזרחית בעת סיכול החטיפה", 15.2.2015.
- הוברמן, חגי, 2023. "להפוך את עזה לדרזדן", *מצב הרוח: העיתון לציבור הדתי לאומי* 754, עמ' 4.
- הורוביץ, דן, 1949. *שנה בסוגריים: מגוש עציון לשבי הלגיון*, מרחביה: הקיבוץ הארצי.
- וואלה חדשות, 2024. "סרטון חטיפת התצפיתניות: כך תתמודדו עם התכנים הקשים לצפייה", *וואלה*, 22.5.2024.
- וונגוט, קורט, 2007. *בית מטבחים חמש, או מסע הצלב של הילדים: מחול חובה עם המוות*, בתרגום יורם קניוק, אור יהודה: זמורה ביתן.

- חזן, הדר, 2023. "קצרי רוח: פגיעה בהסברה? סרטוני החטופים המשוחררים בטיקטוק הם חלק מתהליך ההחלמה", **הארץ**, 6.12.2023.
- חזני, אסף, 2024. **כזה וכזה תאכל החרב – אנתרופולוגיה במלחמה: יומן שדה**, ל"מ: עברית.
- ינובסקי, רועי, 2025. "המסר של נציב שב"ס למחבלים המשוחררים: 'ארדוף אויביי ואשיגם'", **כאן חדשות**, 31.1.2025.
- כהן, אורי ש', 2014. "לא בגדתי": אורי אילן, משה דיין ותפיסת השבי בתרבות המלחמה העברית", **אות: כתב עת לספרות ולתיאוריה** 4, עמ' 201–227.
- , 2017. **הנוסח הביטחוני ותרבות המלחמה העברית**, ירושלים: מוסד ביאליק.
- כץ, כרמית, פולה דוד, איילת רוזנטל ועפרה בן מאיר, 2023. "מדריך לקבלת הילדים החטופים", **מכון חרוב**.
- לוינ, מיקי, 2025. "איש הצללים חושף בפנים גלויות, למה הבן של עינב צנגאוקר לא נכלל בעסקה הראשונה", **מעריב**, 16.2.2025.
- לומסקי-פדר, עדנה, ואיל בן-ארי, 2008. "השיח הפסיכולוגי ונרמול המלחמה בישראל", בתוך גבי שפר, אורן ברק ועמירם אורן (עורכים), **צבא שיש לו מדינה? מבט מחודש על יחסי התחום הביטחוני והאזרחי בישראל**, ירושלים: כרמל, עמ' 276–300.
- ליבלר, עמיה, 2014. "שבויים ישראלים אז ועכשיו", בתוך מרב מאק (עורכת), **שבויים**, ירושלים: מכון ון ליר ומרכז זלמן שזר, עמ' 181–196.
- ליוויס, טיטוס, 2021. **ראשיתה של רומא**, בתרגום משה ליפשיץ, ירושלים: כרמל.
- לייבה, גיא, 2025. "זה היה אחד הרגעים העוצמתיים ביותר בתולדות בלומפילד, גדול יותר מאלפיות", **ynet**, 16.3.2025.
- לנדסמן, קרולינה, 2025. "הפרת ההסכם היא חניבעל על החטופים הנותרים", **הארץ**, 7.3.2025.
- מאק, מרב, 2014. "דילמות היסטוריות ודילמות בנות זמננו של שבי ופדות", בתוך מרב מאק (עורכת), **שבויים**, ירושלים: מכון ון ליר ומרכז זלמן שזר, עמ' 13–40.
- מבקר המדינה, 2018. **מבצע צוק איתן: פעילות צה"ל בהיבטים של המשפט הבין-לאומי בעיקר בנוגע למנגנוני הבדיקה והבקרה של הדרג האזרחי והדרג הצבאי**, 14.3.2018.
- מינץ, עדי, 2024. "סחיטה מדינית", **ערוץ 7**, 5.9.2024.
- נדב, דניאל, 1997. **הלוך בשבי: סיפורם של השבויים העבריים במלחמת העצמאות**, תל אביב: משרד הביטחון.
- נחמיאס-חימוביץ', אורית, עוזי בכור ולאה שלף, 2024. "פינוי במסוק כמרחב מעברי מעצים לשבים מהשבי" (פוסט בבלוג), **בטיפולנט**, 26.1.2024.
- נעים, לי, 2023. "אני אולי מקבל משפחה חדשה: אביחי ברודין מתאחד עם אשתו וילדיו", **N12**, 28.11.2023.
- סולומון, זהבה, 2018. "מחיר השבי: מצבם הגופני והנפשי של פדויי שבי ארבעים ושתיים שנים לאחר מלחמת יום הכיפורים", **הרפואה** 157(8), עמ' 482–485.
- סולומון, זהבה, משה בן-סימון ודן שרון, 2015. "בגידה ונבגדות בחוויית פדויי שבי בישראל", **עיונים בתקומת ישראל** 25, 284–318.

- ערוץ 12, 2024. "ללי דרעי: תכנית מיוחדת של אברי ושרקי בעקבות מלחמת חרבות ברזל" [וידאו], **אברי ושרקי**, 24.8.2024.
- פיינהולץ-קליין, מאיה, עוזי בכור, רות רובינשטיין ולאה שלף, 2024. "הבגדים כסימבול – רשמים מקליטת החוזרים מהשבי" (פוסט בבלוג), **בטיפולנט**, 2.4.2024.
- פסיכולוג ארצי, 2023. "עקרונות לליווי משפחות וחטופים החוזרים הביתה מן השבי" (פוסט בבלוג), ועדת הרישום בפנקס הפסיכולוגים, 29.11.2023.
- פרידמן, איוון, 2014. "דימוי כמעצב מציאות – שינוי תפיסת השבוי מפחדן לגיבור בתקופה הצלבנית", בתוך מרב מאק (עורכת), **שבויים**, ירושלים: מכון ון ליר ומרכז זלמן שזר, עמ' 83–107.
- פשכצקי, מוטי, 2025. "מרגש: צפו בשיחה של אלי שרעבי עם שחקני הנבחרת", *sport5*, 18.3.2025.
- צה"ל, 1978. "פקודת מטכ"ל 38.0108: שבויים – שבויי מלחמה מכוחותינו – חובות וזכויות", 20.4.1978.
- קובוביץ, יניב, 2024א. "אף רכב לא חוזר לרצועה": צה"ל הפעיל נוהל חניבעל כלפי חיילים ואזרחים ב-7 באוקטובר", **הארץ**, 7.7.2024.
- , 2024ב. "בצבא טוענים שחמאס הוכרע, ומתריעים שאם החטופים לא יושבו בקרוב ייתכן שלא יהיה את מי להחזיר", **הארץ**, 27.9.2024.
- קושמרו, דני, 2024. "'חיים פרי אמר לי: לא יחזירו אותנו כי אנחנו שמאלנים': עדינה משה בריאיון יוצא דופן", אולפן שישי, *NI2*, 26.7.2024.
- רוזנטל, רוביק, 2019. "10 הערות לשוניות על הברק, ומהיכן הגיע הביטוי 'בת ערובה'" (פוסט בבלוג), **הזירה הלשונית**, 18.10.2019.
- רותם, ניצן, 2015. "איך החטיפה החליפה את השבי ומה זה עשה לנו כחברה", **הארץ**, 7.9.2015.
- , 2019. **מתאבדים במדים: בחירה, מחויבות ואשמה בחברה הישראלית**, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- , 2023. "נוכחות ולא זיכרון: המשכיות כמענה חברתי לשבי ביום הכיפורים", **קריאות ישראליות**, 4.
- , 2025. "מופעים של שיבה משבי", **תיאוריה וביקורת** (מקוון).
- שורש, ליהי, 2023. "הילדים החטופים מעלים סרטונים בטיקטוק – מה באמת עובר עליהם?" וואלה, 4.12.2023.
- שני, איילת, 2023. "לא היה שום ידע לגבי טיפול בילדים שחזרו משבי, אז המצאנו. החלטנו לא לחבק – ולא לשאול שאלות", **הארץ**, 28.12.2023.
- שפיגל, נעה, 2024. "נתניהו לחברי ועדת החוץ והביטחון: מחצית מהחטופים בחיים", **הארץ**, 22.9.2024.
- IPFL, 2025. "רומי גונן ואמילי דמארי, הבמה שלכן" [וידאו], YouTube, 16.3.2025.
- ynet, 2023. "נתניהו בבית החולים, לצד מיה רגב", 2.2.2023.
- , 2024. "'יריתי על חיילים כי המחשבה על חטופים יותר קשה': העדות של גיבור 7 באוקטובר", 20.3.2024.

- Bligh, Alexander, 2017. *Israeli Prisoner of War Policies: From the 1949 Armistice to the 2006 Kidnappings*, Lanham: Lexington Books.
- Charmatz, Jan P., and Harold M. Wit, 1953. "Repatriation of Prisoners of War and the 1949 Geneva Convention," *The Yale Law Journal* 62(3), pp. 391–415. <https://doi.org/10.2307/793444>
- Durkheim, Émile, 1952 [1897]. *Suicide: A Study in Sociology*, translated by John A. Spaulding and George Simpson, London: Routledge and Kegan Paul.
- 1964 [1893]. *The Division of Labor in Society*, translated by George Simpson, Glencoe: The Free Press.
- , 1973 [1912]. *The Elementary Forms of the Religious Life*, translated by Joseph Ward Swain, London: George Allen & Unwin.
- Franklin, Bruce H., 1992. *MIA, or Mythmaking in America*, New York: Lawrence Hill.
- Gavrieli, Dalia, 2006. "Israel's Cultural Code of Captivity and the Personal Stories of Yom Kippur Ex-POWs," *Armed Forces & Society* 33(1), pp. 94–105. <https://doi.org/10.1177/0095327X05282531>
- Hochner, Nicole, 2018. "On Social Rhythm: A Renewed Assessment of Van Gennep's Rites of Passage," *Journal of Classical Sociology* 18(4), pp. 299–312. <https://doi.org/10.1177/1468795X18789011>
- Kaplan, Danny, 2008. "Commemorating a Suspended Death: Missing Soldiers and National Solidarity in Israel," *American Ethnologist* 35(3), pp. 413–427. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2008.00043.x>
- Katz, Carmit, Maayan Jacobson, and Ayelet Noam Rosenthal, 2024. "Reclaiming Their Rights: A Comprehensive Framework for The Reintegration of Children Abducted and Held Hostage During Armed Conflict and Political Violence," *Children and Youth Services Review* 162, Article 107696. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107696>
- Kowner, Rotem, and Iris Rachamimov (eds.), 2022. *Out of Line, Out of Place: A Global and Local History of World War I Internments*, Ithaca and London: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/cornell/9781501765421.001.0001>
- Kumar, Deepa, 2004. "War Propaganda and the (Ab)uses of Women: Media Constructions of The Jessica Lynch Story," *Feminist Media Studies* 4(3), pp. 297–313. <https://doi.org/10.1080/1468077042000309955>
- Lawrence, John Shelton, 2005. "Rituals of Mourning and National Innocence," *The Journal of American Culture* 28(1), pp. 35–48. <https://doi.org/10.1111/j.1542-734X.2005.00152.x>

- Levinas, Emmanuel, 1998 [1981]. *Otherwise Than Being or Beyond Essence*, trans. Alphonso Lingis, Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Levy, Yagil, 2014. "The Paradox of Recruitment," *Defence Studies* 14(2), pp. 216–232. <https://doi.org/10.1080/14702436.2014.891853>
- Malka, Orit, and Yakir Paz, 2019. "Ab Hostibus Captus et a Latronibus Captus: The Impact of the Roman Model of Citizenship on Rabbinic Law," *Jewish Quarterly Review* 109(2), pp. 141–172. <https://doi.org/10.1353/jqr.2019.0009>
- Odenheimer, Natan, Ronen Bergman and Gabby Sobelman, 2025. "Gaza War Led to Deaths of More Than 3 Dozen Hostages, Officials Say," *The New York Times*, March 8.
- Plutarch, 1936. Why Is It That Those Who Are Falsely Reported to Have Died in A Foreign Country, even if They Return, Men Do Not Admit by the Door, but Mount upon the Roof-Tiles and Let Them down inside? In *Moralia, Roman Questions*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Rothem, Nitzan, 2018. "Repetition and Reintegration: Van Gennep's Structure and Routinized Warfare," *Journal of Classical Sociology* 18(4), pp. 313–329. <https://doi.org/10.1177/1468795X18789012>
- , 2022. "On Temporality and Morality: Negotiating POW Survival in Current Protracted Wars," *Critical Military Studies* 8(4), pp. 365–384. <https://doi.org/10.1080/23337486.2021.1879492>
- , 2024. "Der vermeidbare Tod," *Trauma Kultur Gesellschaft* 2024(3), pp. 41–54. <https://doi.org/10.30820/2752-2121-2024-3-41>
- Rothem, Nitzan, and Shlomo Fischer, 2018. "Reclaiming Arnold Van Gennep's *Les rites de passage* (1909): The Structure of Openness and the Openness of Structure," *Journal of Classical Sociology* 18(4), pp. 255–265. <https://doi.org/10.1177/1468795X18789010>
- Sjoberg, Laura, 2006. "Gendered Realities of the Immunity Principle: Why Gender Analysis Needs Feminism," *International Studies Quarterly* 50(4), pp. 889–910. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2006.00430>
- Van Gennep, Arnold, 1960 [1909]. *The Rites of Passage*, Chicago: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226027180.001.0001>
- Walzer, Michael, 1969. "Prisoners of War: Does the Fight Continue After the Battle?" *The American Political Science Review* 63(3), pp. 777–786. <https://doi.org/10.2307/1954428>
- Young, A. 1997. *The Harmony of Illusions: Inventing Post-Traumatic Stress Disorder*, Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400821938>